P. CORNELII TACITI

LIBRI QVI SVPERSVNT

TOM. II · FASC. 4

DIALOGVS DE ORATORIBVS

EDIDIT

HENRICVS HEVBNER

STVTGARDIAE IN AEDIBVS B.G.TEVBNERI MCMLXXXIII

CIP-Kurztitelaufnahme der Deutschen Bibliothek

Tacitus, Cornelius:
[Libri qui supersunt]
P. Cornelii Taciti libri qvi svpersvnt. –
Stvtgardiae : Tevbner
(Bibliotheca scriptorvm Graecorvm et Romanorvm
Tevbneriana)

NE: Tacitus, Cornelius: [Sammlung]

T. 2.
Fasc. 4. Dialogvs de oratoribvs / ed. Henricvs
Hevbner. – 1983.

ISBN 3-519-01840-3

NE: Heubner, Heinz [Hrsg.]

Das Werk ist urheberrechtlich geschützt. Die dadurch begründeten Rechte, besonders des Nachdrucks, der Wiedergabe auf photomechanischem oder ähnlichem Wege, der Speicherung und Auswertung in Datenverarbeitungsanlagen, bleiben, auch bei Verwertung von Teilen des Werkes, dem Verlag vorbehalten. Bei gewerblichen Zwecken dienender Vervielfältigung ist an den Verlag gemäß § 54 UrhG eine Vergütung zu zahlen, deren Höhe mit dem Verlag zu vereinbaren ist.

© B.G. Teubner, Stuttgart 1983

Printed in Germany
Gesamtherstellung: Passavia Druckerei GmbH Passau

PRAEFATIO

Taciti dialogus de oratoribus, ut eiusdem Germania atque Agricola et Suetoni De grammaticis et rhetoribus liber, uno saeculi noni codice memoriae traditus est. De eo codice – servabatur autem in monasterio Hersfeldensi – prima in Italiam fama anno 1425 perlata est. Eo quidem anno Henrico de Grebenstenio (i.e. Germanice Heinrich von Grebenstein), monacho Hersfeldensi, cum ad res conventus sui agendas Romam veniret, Franciscus Poggius Bracciolini (i.e. Italice Francesco Bracciolini Poggio), scriba apostolicus, mandaverat, ut, cum in Germaniam revertisset, ad se referret, quot et quales essent in bibliotheca Hersfeldensi codices.

Henricus de Grebenstenio quem misit indicem, non minus perditus est quam exemplum inde descriptum, quod Poggius adiunxit litteris, quas die Novembri tertio anni 1425 ad Nicolaum de Nicolis (i.e. Italice Niccolò Niccoli), amicum Florentinum, dedit. Ibi autem scriptum est hoc:

> "... quidam monachus amicus meus ex quodam monasterio Germaniae, qui olim a nobis recessit, ad me misit litteras, quas nudius quartus (i.e. die Octobri XXXI) accepi; per quas scribit se reperisse aliqua volumina ... Inter ea volumina est Iulius Frontinus et aliqua opera Cornelii Taciti nobis ignota ... Vt uidebis per inuentarium, haec est particula quaedam, nam multi alii restant."

Contra in epistula, quam Antonius de Becadelis Panormita (i.e. Italice Antonio Beccadelli Panormita), qui a Poggio de eadem re certior factus esse videtur, ad Guarinum (i.e. Italice Guarino), virum Veronensem studiis humanitatis dedi-

tissimum, mense Aprili anni 1426 misit, hoc legimus scriptum:

> "compertus est Corn. Tacitus de origine et situ Germanorum. Item eiusdem liber de uita Iulii Agricolae isque incipit: 'Clarorum uirorum facta' caeteraue ... Et inuentus est quidam dyalogus de oratore et est, ut coniectamus, Corn. Taciti, atque is ita incipit: 'Saepe ex me requirunt' et caetera."

Quae quamquam leviter scripta sunt – nam et libri inscriptio falso redditur et pro illo *requirunt* legendum est *requiris* –, ex iis tamen hoc perspicitur, dialogum in codice Hersfeldensi nomine scriptoris caruisse.

Poggius etiam anno 1431 codice potitus nondum erat; nam eo anno Nicolaus de Nicolis legatis duobus apostolicis, cum se in Francogallia et Germania, quo essent profecturi, codices inquisituros polliciti essent, quos inquirerent libros, praescripsit. Cuius commentarii exemplum postea confectum anno 1913 ex codice Ciceroniano in lucem protractum haec exhibet verba:

> "In monasterio hispildensi (i.e. Hersfeldensi) haud procul ab Alpibus continentur haec opuscula, uidelicet: ...
> Cornelii taciti de uita Iulii Agricole. Incipit sic: 'Clarorum uirorum facta moresque ... omisit'. Qui liber continet XIIII folia. Item in eodem codice:
> Dialogus De oratoribus, qui incipit sic: 'Sepe ex me requiris, iuste fabi, cur cum priora secula tot eminentium oratorum ingeniis gloria floruerint, nostra potissimum etas deserta et laude eloquentiae orbata'. qui liber continet XVIII folia."

Quae cum conferimus cum epistula Panormitae, facile intellegere possumus, alterum indicem interea ex conventu Hersfeldensi missum diligentiorem atque accuratiorem fuisse; cuius indicis Poggius in epistula die Maio tertio decimo anni 1437 ad Nicolaum de Nicolis data mentionem facit.

Tamen codex Hersfeldensis non ante annum 1455 ab Enocho de Ascolis, legato Nicolai V pontificis Romani ad libros indagandos trans Alpes misso, Romam asportatus

esse videtur. Id duabus cognoscimus notis, quibus Iovianus Pontanus exemplum dialogi ab ipso exscriptum instruxit. Pontanus haud scio an a Petro Candido Decembrio (i.e. Italice Pier Candido Decembrio) certior sit factus Enochum non frustra esse profectum; nam Pontanus versatus est Neapoli, Decembrius, cum scriba fuisset apostolicus, ab anno 1456 ad annum 1459 liberalitatem regum duorum Neapolitanorum secutus est. Decembrius vero codicem Hersfeldensem se Romae vidisse ipse litteris probavit, quae in codice Ambrosiano R 88, sup. folio 112, etiam nunc exstant et haec exhibent verba:

> "Cornelii taciti liber reperitur Rome uisus 1455 de origine et situ Germanie. Incipit: ...
> Cornelii taciti dialogus de oratoribus. Incipit: 'sepe ex me requiris, iuste fabi, cur, cum priora secula tot eminentium oratorum ingeniis gloriaque floruerint, nostra potissimum etas deserta et laude orbata uix nomen ipsum oratoris retineat'.
> Opus foliorum XIIII in columnellis. Post hec deficiunt sex folia, nam finit: 'quam ingentibus uerbis prosequuntur. Cum ad ueros iudices uentum'. Deinde sequitur: 'rem cogitare nihil abiectum nihil humile'. Post hec sequuntur folia duo cum dimidio. et finit: 'cum adrisissent discessimus'."

Hic codex Hersfeldensis ut liber unus et totus hodie amissus est; nam etiam anno 1902 non multo plus quam unus eius quaternio Aesiis, qui est locus prope Anconam situs, denuo repertus est, et is quidem codici cuidam bibliothecae Comitis de Balleanis (i.e. Italice Conte Balleani) inglutinatus. Quo codice Aesinati latino 8 praeter Dictyn Cretensem Taciti continentur Agricola et Germania. Consarcinatus autem est ante annum 1474 a Stephano de Guarnieris (i.e. Italice Stefano Guarnieri), viro studiorum humanitatis amantissimo, et in libris Taciti etiam ab eo scriptus, sed ita, ut is quaternio, quo continetur pars Agricolae, quae est ab illo *munia,* quod legitur 13, 1, ad illud *missum,* quod est in 40, 2 e codice depromeretur Hersfeldensi.

Cum autem omnium origo librorum, quibus dialogus quidem servatus sit, a codice sit repetenda Hersfeldensi, editorum est quaerere, quid quoque loco eo codice memoriae traditum sit. In hac re a plerisque perspectum iam est et ad verba dialogi constituenda adhibendos esse cum alios libros tum eos, quos infra typis distinguendos curavi, et omnes, quos quidem attulerim, in familias quasdam esse divisos[1]. Codices autem memorandi sunt hi:

1. (Koestermanni X, Winterbottomi β)
   Vaticanus lat. 1862 (B)
   Leidensis Perizonianus XVIII Q. 21 (b)
   accedit Vaticanus Borgianus lat. 413
2. (Koestermanni Y, Winterbottomi Γ)
   Vaticanus lat. 1518 (C)
   Farnesianus vel Neapolitanus IV C 21 (c)
   Vaticanus lat. 4498 (Δ)
   accedunt
   Venetus Marcianus 4266 (Q)
   Neapolitanus IV B 4 (S)
   Harleianus 2639 (H)
   Urbinas lat. 1194 (U)
   Vaticanus lat. 2964
   Baltimorensis Walters Gallery 466
3. (Winterbottomi ζ)
   Vindobonensis s.n. 2960 (V)
   Vaticanus Ottobonianus lat. 1455 (E)

Quae quamquam inter omnes fere constant, tamen stemma omnium codicum, quod omnibus sit probatum, adhuc constitui non potuit, immo tanta est dissensio doctorum, quae inter quosque libros intercedat ratio vel quanti quique liber sit momenti, ut, si quando stemma omnino constitui possit,

1 Nulli quidem adhuc familiae ascriptus est codex Bruxellensis 9145 (*N*), qui deficit in 5, 4.

hoc quidem tempore longe ab eo abesse videamur. Nam de hac ipsa re, utrum libri servati a duobus sint ducti hyparchetypis an a tribus, alius aliter iudicat. Koestermannus enim, auctoritatem secutus Andreseni (e.g. JbPhilV 1914/15, 147) et Lenchantini de Gubernatis (praef. XI), ut duorum afferam nomina, omnem dialogi memoriam in duos esse rivos existimat divisam, quam sententiam nuperrime secutus est Martinus (ClRev 27, 1977, 194); Winterbottomius (ut Gudemanus, Goelzerius, Barwickius, Buechnerius) tertium et sui iuris esse rivum putat.

Item librum b Koestermannus (praef. XIX) ita laudat: 'Quin praecipuum locum obtineat inter eos quidem codices qui exstant, dubium non esse potest'; Bous eum, quamquam hyparchetypum nullo melius reddatur libro quam B, secundum hunc cuiusdam esse momenti censet; Borzsákius (RE Suppl. XI 506) eum non minoris esse auctoritatis putat quam B; Winterbottomius (Philologus 116; praef. VIII) eum ortum esse ex libro B per librum a Pontano ipso correctum existimat; Goelzerius (praef. 18) librum neque B neque b testem optimae verborum dialogi memoriae haberi iam posse dicit, sed utrumque auctoritate inferiorem esse quam familias Y vel Z (ζ) arbitratur. Sed etiam id, utrum liber b a Pontano ipso esset scriptus necne, denuo in controversiam adductum est, ex quo B.L. Ullmanus contendit Pontanum codicem Leidensem non modo sua scripsisse manu, sed etiam omnia, quae in eo essent correcta, ipsum correxisse.

In familia quidem Y Koestermannus librum c eiusdem momenti esse atque C, Goelzerius (praef. 19) etiam eum praestare libris B et b, Bous (praef. LXXX) se eum, quamquam codicibus C et V melius cognitis auctoritas eius valde minuta esset, adhibuisse, Winterbottomius (Philologus 116; praef. VIII) eum fratrem quidem codicis C, sed fratrem non germanum dicit; nam librum c, cum liber C e communi utrique fonte esset haustus, lectionibus ex hyparchetypo ζ irrepentibus esse foedatum.

Codicem vero E qui scriberet, Andresenius (WfklPh 1900, 645–701) sibi persuasum habet, neque librum b neque eum librum, unde is esset ductus, inspexisse et Scheuerio (loco laudato, p. 697) id assentitur, codices E et V ab exemplo ipsis neque aliis praeter ipsos communi esse ductos, Winterbottomius (Philologus 116, 114sq.) Scheuerio id assentitur, neutrum librum ex alterutro transcriptum esse, Barwickius (SBLeipz 1954, 38sq.) et Koestermannus (praef. XXIVsq.) codicem E ex libro b vel exemplo Pontani existimant esse correctum, Bous (praef. LXXXVI) codicem E e codice V aut ipso aut ex libro interposito transcriptum esse vult.

Quae cum ita essent, optimum factu esse putavi, praeter librorum potiorum in tres familias divisionem ab aliis iam factam, non id contendere et laborare, ut stemmata codicum constituerem, sed ad verba formanda optimum quidque e codicibus eligere. Video enim cum animi quadam voluptate et editores et eos, qui artem exercent criticam, melius in annos perspicere, quam parvi sit momenti ad verba constituenda dialogi circumspectare, utrum libri, qui quidem exstent, in duas sint divisi familias an tres vel quae inter universos intercedat testes ratio[2]. Eiusmodi tabulas qui tamen requirit, eum ad studia delegamus Winterbottomi, qui quamquam ipse parvum esse eius operae fructum in editione dialogi constituenda censet (praef. IXsq.), tamen ad singula atque minuta descendere non recusat.

WERLAE H. HEVBNER

2 Vide cum alios tum Boum (p. LXXXI), sed etiam Goodyearium (Gnomon 50, 1978, 418) et Martinum (loco laudato).

Editiones et commentationes recentiores

Alfonsi, L.: Dall' Hortensius al Dialogus de oratoribus, *Latomus 24, 1965, 40–44.*

Andresen, G.: Zur handschriftlichen Überlieferung des Taciteischen Dialogs, *Wochenschrift für klassische Philologie 17, 1900, 641–646; 778–783; 1210–1216.*

–: P. Cornelius Tacitus, Dialogus de oratoribus, f. d. Schulgebrauch erklärt v. G. A. Leipzig & Berlin 1918[4].

Annibaldi, C.: L'Agricola e la Germania di C. Tacito nel Ms. latino n. 8 della biblioteca del Conte G. Balleani in Jesi. Città di Castello 1907.

Bardon, H.: Dialogue des orateurs et Institution oratoire, *Revue des études latines 19, 1941, 13–31.*

–: Tacite et le Dialogue des orateurs, *Latomus 12, 1953, 166–187.*

–: De nouveau sur Tacite et le Dialogue des orateurs. Les critères grammaticaux et stylistiques, *Latomus 12, 1953, 485–494.*

Barwick, K.: Der Umfang der Lücke in Tacitus' Dialogus de oratoribus, *Rheinisches Museum 68, 1913, 279–285; 638 sq.*

–: Zur Erklärung und Komposition des Rednerdialogs des Tacitus, *Festschrift Walther Judeich.* Weimar 1929, 81–118.

–: Der Dialogus de oratoribus des Tacitus. Motive und Zeit seiner Entstehung. Berlin 1954. (Sitzungsberichte Akad. Leipzig, Phil.-hist. Kl. 101, 4.)

Bo, D.: C. Taciti Dialogus de oratoribus, edidit, praefatus est, adparatu critico et exgetico ... instruxit D. B. Augustae Taurinorum 1974.

–: La lacuna del Dialogus de oratoribus di Tacito, *Prometheus 2, 1976, 124–144.*

–: Il codice Vaticano Borgiano Latino 413 e il Dialogus de oratoribus di Tacito, *Prometheus 2, 1976, 259–266.*

–: Avvaloramento del codice Vindobonense 2960 in relazione al Dialogus de oratoribus di Tacito. Torino 1976. (Acc. delle

Scienze di Torino II, Classe di Scienze Morali Vol. 110, 1975–1976.)
–: Il codice Leidense Perizoniano XVIII Q. 21 in relazione al Dialogus de oratoribus. Milano 1976. (Istituto Lombardo di Scienze e Lettere, Classe di Lettere Vol. 110, 1976.)
Bornecque, H.: La prose métrique et le Dialogue des orateurs, *Revue philologique 23, 1899, 334–342.*
Borzsák, E.: A proposition des écrits mineurs de Tacite, *Latomus 38, 1979, 265–272.*
Bringmann, K.: Aufbau und Absicht des taciteischen Dialogus de oratoribus, *Museum Helveticum 27, 1970, 164–178.*
Brozek, M.: Noch zu Tacitus' Dialogus 33, 3, *Eos 61, 1973, 255 sq.*
Brugnoli, G.: Quintiliano, Seneca e il De causis corruptae eloquentiae, *Orpheus 6, 1959, 29–41.*
–: La vicenda del codice Hersfeldense, *Rivista di cultura classica e medievale 3, 1961, 68–90* (= Studi Suetoniani. Lecce 1968, 63–94).
–: Il Dialogus e Giovenale, *Rivista di cultura classica e medievale 10, 1968, 252–259.*
Büchner, K.: Drei Beobachtungen zu Minucius Felix, *Hermes 82, 1954, 231–245* (= Studien IV, Wiesbaden 1964, 105–121).
–: P.C. Tacitus, Die historischen Versuche. Agricola – Germania – Dialogus. Übers. u. hrsg. v. K.B. 2. Aufl. Stuttgart 1963.
Cameron, A.: Tacitus and the Date of Curiatius Maternus' Death, *Classical Review 17, 1967, 258–261.*
Carver, G.L.: Tacitus' Dialogus as a Source of Minucius Felix' Octavius, *Classical Philology 69, 1974, 100–106.*
Castorina, E.: Il Dialogus de oratoribus, in: V. Paladini – E.C., Storia della Letteratura Latina, Bologna 1970, 316–328.
Delz, J.: Der 'Namensatz' und weitere korrupte Stellen in den kleinen Schriften des Tacitus, *Museum Helveticum 27, 1970, 224–241.*
Den Boer, W.: Die gegenseitigen Verhältnisse der Personen im Dialogus de oratoribus und die Anschauung des Tacitus, *Mnemosyne 7, 1939, 193–224.*
Deuse, W.: Zur advocatus diaboli-Funktion Apers im Dialogus und zur Methode ihrer Deutung, *Grazer Beiträge 3, 1975, 51–68.*

Drexler, H.: Zu Tacitus' Dialogus und Sallust, *Maia 14, 1962, 3–25.*

Eckstein, F. A.: Prolegomena in Taciti qui vulgo fertur Dialogum de oratoribus. Halis Sax. 1835. Progr.

Egermann, F.: Der Dialog des Tacitus und Platons Gorgias, *Hermes 70, 1935, 424–430.*

Fletcher, G.B.A.: Annotationes on Tacitus, Bruxelles & Berchem 1964. (Collection Latomus LXXI.)

Frank, T.: Curiatius Maternus and his Tragedies, *American Journal of Philology 58, 1937, 225–229.*

v. Fritz, K.: Aufbau und Absicht des Dialogus de oratoribus, *Rheinisches Museum 81, 1932, 275–300* (= WdF 97, 298–324).

Frot, J.: Tacite est-il l'auteur du Dialogue des orateurs? *Revue des études latines 33, 1955, 120–129.*

Gallavotti, C.: Pensiero e fonti dottrinarie nel Dialogo degli oratori, *Athenaeum 9, 1931, 35–50.*

–: Introduzione al Dialogo degli oratori. Roma 1953.

Gudeman, A.: The Dialogue of Tacitus once more, *American Journal of Philology 34, 1913, 243–246.*

–: P. Cornelii Taciti Dialogus de oratoribus. Mit Prolegomena, Text und Adnotatio critica, exeget. u. krit. Kommentar, Bibliographie u. Index nominum u. rerum v. A. G. 2., völlig neubearb. Aufl. Leipzig & Berlin 1914.

Güngerich, R.: Der Dialogus des Tacitus und Quintilians Institutio oratoria, *Classical Philology 46, 1951, 159–164* (= WdF 97, 349–360).

–: Tacitus' Dialogus und der Panegyricus des Plinius, *Festschrift Bruno Snell.* München 1956, 145–152.

–: Kommentar zum Dialogus des Tacitus. Aus dem Nachlaß hrsg. v. H. Heubner. Göttingen 1980.

Gugel, H.: Zu Stil und Aufbau von Tacitus, Dialogus de oratoribus. Diss. Graz 1964.

–: Abermals die große Lücke im Dialogus, *Symbolae Osloenses 41, 1966, 115–122.*

–: Die Urbanität im Rednerdialog des Tacitus, *Symbolae Osloenses 42, 1967, 127–140.*

–: Untersuchungen zu Stil und Aufbau des Rednerdialogs des Tacitus. Innsbruck 1969. (Commentationes Aenipontanae XX.)

Häußler, R.: Nur eine kleine Lücke im Dialogus, *Hermes 91, 1963, 382 sq.*

–: Zum Umfang und Aufbau des Dialogus de oratoribus, *Philologus 113, 1969, 24–67.*

Haß-v. Reitzenstein, U.: Beiträge zur gattungsgeschichtlichen Interpretation des Dialogus de oratoribus. Diss. Köln 1970.

Herrman, L.: Quintilien et le Dialogue des orateurs, *Latomus 14, 1955, 349–369.*

–: Encore le Dialogue des orateurs et Quintilien, *Latomus 24, 1965, 845–857.*

Jacobs, E.: Eine Instruktion Niccolò Niccolis für die Durchsuchung deutscher Klöster nach Handschriften, *Wochenschrift für klassische Philologie 30, 1913, 701 sq.*

John, C.: Die Briefe des jüngeren Plinius und der Dialogus. Progr. 1895/96. Schwäbisch Hall 1896.

–: P. Cornelius Tacitus, Dialogus de oratoribus, erkl. v. C. J. Berlin 1899.

Kappelmacher, A.: Die Abfassungszeit von Tacitus' Dialogus de oratoribus, *Wiener Studien 50, 1932, 121–129.*

Keyßner, E.: Betrachtungen zum Dialogus als Kunstwerk und Bekenntnis, *Studien zu Tacitus, Carl Hosius ... dargebracht.* Stuttgart 1936, 94–115. (Würzburger Studien 9.)

Klähr, K.: Quaestiones Tacitinae de dialogi genere dicendi personis accomodato. Diss. Leipzig 1927.

Klaiber, R.: Die Beziehungen des Rednerdialogs von Tacitus zu Ciceros rhetorischen Schriften. 2 Teile. GProgr. 1913/14 u. 1915/16. Bamberg 1914–16.

Kleiber, L.: Quid Tacitus in dialogo prioribus scriptoribus debeat. Diss. Halle 1883.

Klingner, F.: Tacitus, *Die Antike 8, 1932, 151–169* (= Römische Geisteswelt 1961^4, 490–513).

Köhnken, A.: Das Problem der Ironie bei Tacitus, *Museum Helveticum 30, 1973, 32–50.*

Koestermann, E.: Der taciteische Dialogus und Ciceros Schrift De re publica, *Hermes 65, 1930, 396–421.*

Landi, C.: L'autore del Dialogus de oratoribus, *Athenaeum 7, 1929, 483–513.*

Lange, A. G.: Dialogus de oratoribus Tacito vindicatus, in Dron-

kii editione Dialogi (1828) et Lange, A.G., Vermischte Schriften und Reden, Leipzig 1832, 1–14.

Lefèvre, E.: Plinius-Studien II. Diana und Minerva. Die beiden Jagd-Billette an Tacitus (I 6; IX 10), *Gymnasium 85, 1978, 37–47.*

Matthiessen, K.: Der Dialogus des Tacitus und Cassius Dio 67, 12, *L'Antiquité Classique 39, 1970, 168–177.*

Mendell, C.W.: Discovery of the Minor Works of Tacitus, *American Journal of Philology 56, 1935, 113–130.*

–: Manuscripts of Tacitus' Minor Works. *Memoirs of the American Academy in Rome 19, 1949, 135–145.*

–: Tacitus. New Haven 1957, 251sqq.

Merklin, H.: Tacitus, Dialogus 5, 4, *Hermes 95, 1967, 500–504.*

Michel, A.: Le Dialogue des orateurs de Tacite et la philosophie de Cicéron. Paris 1962.

–: P. Cornelii Taciti Dialogus de oratoribus. Édition, introduction et commentaire de A.M. (Collection Érasme) Paris 1962.

Müller, C.F.W.: Bemerkungen zum Dialogus de oratoribus des Tacitus. Hrsg. v. J. Freund. Breslau 1907.

Murgia, Ch.E.: The Minor Works of Tacitus: A Study in Textual Criticism, *Classical Philology 72, 1977, 323–343.*

–: Notes on the Dialogus of Tacitus, *Classical Philology 74, 1979, 245–249.*

Paratore, E.: Tacito. 2. ed. Roma 1962.

Pecchiura, P.: La figura di Catone Uticense nella letteratura latina. Torino 1965.

Persson, P.: Kritisch-exegetische Bemerkungen zu den kleinen Schriften des Tacitus. Uppsala & Leipzig 1927.

Peterson, W.: Cornelii Taciti Dialogus de oratoribus. Rev. text with introductory essays and critical and explanatory notes by W.P. Oxford 1893.

–: The Dialogue of Tacitus, *American Journal of Philology 34, 1913, 1–14.*

–: More about the Dialogue of Tacitus, *American Journal of Philology 35, 1914, 74–78.*

Pralle, L.: Die Wiederentdeckung des Tacitus. Fulda 1952. (Quellen u. Abhandlungen z. Geschichte d. Abtei u. der Diözese Fulda XVII.)

Reitzenstein, R.: Bemerkungen zu den kleinen Schriften des Tacitus, *Nachrichten von der Gesellschaft d. Wiss. zu Göttingen 1914: 1915, 173–276* (= Aufsätze zu Tacitus, Darmstadt 1967, 17–120).
Richter, W.: Zur Rekonstruktion des Dialogus de oratoribus, *Nachrichten von der Gesellschaft d. Wiss. zu Göttingen 1961.*
Rubinstein, N.: An unknown Letter by Jacopo di Poggio Bracciolini on Discoveries of Classical Texts, *Italia medioevale e umanistica 1, 1958, 383–395.*

Santini, P.: Terminologia retorica e critica del Dialogus de oratoribus. Firenze 1968.
–: Spunti di critica letteraria nel Dialogus de oratoribus fra antico e nuovo, *Aevum 14, 1969, 21–30.*
Scheuer, F.: De Tacitei de oratoribus dialogi codicum nexu et fide. Accedit codicis Vindobonensis 711 (= s.n. 2960) collatio. Breslau 1891. (Breslauer philolog. Abhandlungen 6, 1.)
Schönberger, O.: Die Klagen über den Verfall der römischen Beredsamkeit im ersten Jh. nach Chr. Ein Beitrag zum Problem der Dekadenz. Diss. (dactyl.) Würzburg 1951.
Sepp, B.: Der codex Pontani in Leyden, *Philologus 62, 1903, 292–305.*
Sörbom, G.: Variatio sermonis Tacitei aliaeque apud eum quaestiones selectae. Upsaliae 1935.
Steffen, V.: Annotationes ad Taciti Dialogum de oratoribus, *Eos 64, 1976, 199–202.*
Stroux, J.: Vier Zeugnisse zur römischen Literaturgeschichte der Kaiserzeit. I. Maternus, Redner und Dichter, *Philologus 86, 1931, 338–349.*

Till, R.: Handschriftliche Untersuchungen zu Tacitus Agricola und Germania. Mit einer Photokopie des Codex Aesinas. Berlin 1943.

Ullman, B.L.: Pontanos Handwriting and the Leiden Manuscript of Tacitus and Suetonius. *Italia medioevale e umanistica 2, 1959, 309–335.*

Vahlen, J.: De Taciti dialogo disputatiuncula, *Commentationes philologicae in honorem Th. Mommseni.* Berolini 1877, 663–670.

–: Opuscula academica I, 62–76; 140–153. Lipsiae 1907.
–: Varia, *Hermes 28, 1893, 358.*
Valenti, M. (Ed.): Saggio di una bibliografia delle edizioni di Tacito nei secoli XV–XVII. Roma 1953.
Voß, B.R.: De Taciti Dialogi quadam cum Protagora Platonis similitudine, *Mnemosyne 26, 1973, 293 sq.*
Vretska, K.: Das Problem der Lücke und der Secundusrede im Dialogus de oratoribus, *Emerita 23, 1955, 182–210* (= WdF 97, 361–387).

Wagenvoort, H.: Ad Taciti Dialogum 8, 1; 21, 5, *Mnemosyne 7, 1954, 214.*
Weinkauff, F.: Untersuchungen über den Dialogus des Tacitus. Köln 1880.
Winterbottom, M.: The Transmission of Tacitus' Dialogus, *Philologus 116, 1972, 114–128.*
–: The Manuscript Tradition of Tacitus' Germania, *Classical Philology 70, 1975, 1–7.*
–: Editio Dialogi, in: Cornelii Taciti Opera minora, recogn. M.W. et R.M. Ogilvie. Oxonii 1975.
Wissowa, G.: Zur Beurteilung der Leidener Germania-Handschrift. *Festschrift z. 25jähr. Stiftungsfest des Hist.-Phil. Vereines der Univ. München.* München 1905, 1–15.
–: Taciti Dialogus de oratoribus et Germania. Suetonii de viris illustribus fragmentum. Codex Leidensis Perizonianus phototypice editus. Praefatus est G.W. Lugduni Bat. 1907. (Codices Graeci et Latini photographice depicti, Suppl. IV.)

NOTAE

Acid.	Acidalius	*Mich.*	Michaelis
Agr.	Agricola	*Mur.*	Muretus
Andr.	Andresen	*Nipp.*	Nipperdey
Baehr.	Baehrens	*Or.*	Orelli
Ber.	Beroaldus	*Pich.*	Pichena
Dec.	Decembrio	*Pith.*	Pithoeus
Ern.	Ernesti	*Put.*	Puteolanus
Frei.	Freinsheim	*Rhen.*	Rhenanus
J.F. Gron.	Joh. Fr. Gronov	*Ribb.*	Ribbeck
Gud.	Gudeman	*Rit.*	Ritter
Heins.	Heinsius	*Schurzfl.*	Schurzfleisch
Heum.	Heumann	*Urs.*	Ursinus
Lips.	Lipsius	*Weiss.*	Weißenborn

P. CORNELII TACITI

DE ORATORIBVS

DIALOGVS

1. Saepe ex me requiris, Iuste Fabi, cur, cum priora sae- 1
cula tot eminentium oratorum ingeniis gloriaque floruerint,
nostra potissimum aetas deserta et laude eloquentiae
orbata vix nomen ipsum oratoris retineat; neque enim ita
5 appellamus nisi antiquos, horum autem temporum diserti
causidici et advocati et patroni et quidvis potius quam ora-
tores vocantur. cui percontationi tuae respondere et tam 2
magnae quaestionis pondus excipere, ut aut de ingeniis no-
stris male existimandum ⟨sit⟩, si idem adsequi non possu-
10 mus, aut de iudiciis, si nolumus, vix hercule auderem, si
mihi mea sententia proferenda ac non disertissimorum, ut

CORNELI TACITI INCIPIT DIALOGUS DE ORATORIBUS **B** CORNELII TACITI DIALOGUS DE ORATORIBUS INCIPIT **b** C. Cornelii taciti dialogus de oratoribus **C** C. CORNELII TACITI DIALOGUS DE ORATORIBUS FOELICITER INCIPIT **c** C. Cornelii Taciti Dialogus de Oratoribus **Δ** INCIPIT DIALOGUS DE ORATORIBUS (eiusdem Cornelii Taciti *in marg.*) **V** CORNELII TACITI DIALOGUS INCIPIT DE ORATORIBUS ET POETIS **E**

9 sit *add. Lips.*

nostris temporibus, hominum sermo repetendus esset, quos eandem hanc quaestionem pertractantes iuvenis admodum
3 audivi. ita non ingenio, sed memoria et recordatione opus est, ut quae a praestantissimis viris et excogitata subtiliter et dicta graviter accepi, cum singuli diversas [vel easdem] sed 5 probabiles causas adferrent, dum formam sui quisque et animi et ingenii redderent, isdem nunc numeris isdemque
4 rationibus prosequar, servato ordine disputationis. neque enim defuit qui diversam quoque partem susciperet ac multum vexata et inrisa vetustate nostrorum temporum elo- 10 quentiam antiquorum ingeniis anteferret.

1 2. Nam postero die quam Curiatius Maternus Catonem recitaverat, cum offendisse potentium animos diceretur, tamquam in eo tragoediae argumento sui oblitus tantum Catonem cogitasset, eaque de re per urbem frequens sermo 15 haberetur, venerunt ad eum M. Aper et Iulius Secundus, celeberrima tum ingenia fori nostri, quos ego utrosque non modo in iudiciis studiose audiebam, sed domi quoque et in publico adsectabar mira studiorum cupiditate et quodam ardore iuvenili, ut fabulas quoque eorum et disputationes et 20 arcana semotae dictionis penitus exciperem, quamvis maligne plerique opinarentur nec Secundo promptum esse sermonem et Aprum ingenio potius et vi naturae quam institu-
2 tione et litteris famam eloquentiae consecutum. nam et Secundo purus et pressus et, in quantum satis erat, profluens 25 sermo non defuit, et Aper omni eruditione imbutus contemnebat potius litteras quam nesciebat, tamquam maiorem industriae et laboris gloriam habiturus, si ingenium eius nullis alienarum artium adminiculis inniti videretur.

5 vel easdem *del. Mur. et Lips.* **7** redderet CcU, *corr.* BbΔH **8** persequar HU (*Put.*) **18** in iudiciis non utrosque modo, *corr. Gud.* **26** omni cΔVE*N*] cum **29** adniti Bb (*uterque s. lin.*) UVE

3. Igitur ut intravimus cubiculum Materni, sedentem ipsum, quem pridie recitaverat librum inter manus habentem deprehendimus.

Tum Secundus 'nihilne te' inquit, 'Materne, fabulae malignorum terrent, quo minus offensas Catonis tui ames? an ideo librum istum adprehendisti, ut diligentius retractares, et sublatis si qua pravae interpretationi materiam dederunt, emitteres Catonem non quidem meliorem, sed tamen securiorem?'

Tum ille 'leges tu, quid Maternus sibi debuerit, et agnosces quae audisti. quod si qua omisit Cato, sequenti recitatione Thyestes dicet; hanc enim tragoediam disposui iam et intra me ipse formavi. atque ideo maturare libri huius editionem festino, ut dimissa priore cura novae cogitationi toto pectore incumbam.'

'Adeo te tragoediae istae non satiant', inquit Aper, 'quo minus omissis orationum et causarum studiis omne tempus modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyesten consumas, cum te tot amicorum causae, tot coloniarum et municipiorum clientelae in forum vocent, quibus vix suffeceris, etiam si non novum tibi ipse negotium importasses Domitium et Catonem, id est nostras quoque historias et Romana nomina Graeculorum fabulis adgregare.'

4. Et Maternus: 'perturbarer hac tua severitate, nisi frequens et adsidua nobis contentio iam prope in consuetudinem vertisset. nam nec tu agitare et insequi poetas intermittis et ego, cui desidiam advocationum obicis, cotidianum hoc patrocinium defendendae adversus te poeticae exerceo. quo laetor magis oblatum nobis iudicem, qui me vel in futurum vetet versus facere vel, quod iam pridem opto, sua quoque auctoritate compellat, ut omissis forensium cau-

1 ipsumque *anonymus quidam* **2** inter *Cuiacius*] intra **21** ut Domitium *Niebuhr* **23** aggregare *Mur.*] aggregares

sarum angustiis, in quibus mihi satis superque sudatum est, sanctiorem illam et augustiorem eloquentiam colam.'

1 5. 'Ego vero' inquit Secundus, 'antequam me iudicem Aper recuset, faciam quod probi et modesti iudices solent, ut in iis cognitionibus excusent, in quibus manifestum est 5
2 alteram apud eos partem gratia praevalere. quis enim nescit neminem mihi coniunctiorem esse et usu amicitiae et adsiduitate contubernii quam Saleium Bassum, cum optimum virum tum absolutissimum poetam? porro si poetica accusatur, non alium video reum locupletiorem.' 10

3 'Securus sit' inquit Aper 'et Saleius Bassus et quisquis alius studium poeticae et carminum gloriam fovet, cum cau-
4 sas agere non possit. [et] ego enim, quatenus arbitrum litis huius †inveniri† non patiar Maternum societate plurium defendi, sed ipsum solum apud eum arguam, quod natus ad 15 eloquentiam virilem et oratoriam, qua parere simul et tueri amicitias, adsciscere necessitudines, complecti provincias possit, omittit studium, quo non aliud in civitate nostra vel ad utilitatem fructuosius vel ad dignitatem amplius vel ad urbis famam pulchrius vel ad totius imperii atque omnium 20
5 gentium notitiam inlustrius excogitari potest. nam si ad utilitatem vitae omnia consilia factaque nostra dirigenda sunt, quid est tutius quam eam exercere artem, qua semper armatus praesidium amicis, opem alienis, salutem periclitantibus, invidis vero et inimicis metum et terrorem ultro ferat, 25 ipse securus et velut quadam perpetua potentia ac potestate
6 munitus? cuius vis et utilitas rebus prospere fluentibus

4 modesti] moderati Bb **5** se excusent *Pith.* **13** ego *Pith.*] et ego **14** inveniri *corruptum* (invenire ⟨contigit⟩ *temptavi, al. al.*) plurimum, *corr. Pith.* **15** apud eos, *corr. Spengel* **17** necessitudines CcΔQVE] necessitates **18** amitti, *corr. Rhen.* **19** fructuosius vel ad voluptatem dulcius *Rit. post Schulting* **21** possit C **22** derigenda *Baehr.* (*cf. 19,1*) **25** feras *Lips.*

aliorum perfugio et tutela intellegitur; sin proprium peri-
culum increpuit, non hercule lorica et gladius in acie firmius
munimentum quam reo et periclitanti eloquentia, praesi-
dium simul ac telum, quo propugnare pariter et incessere
5 sive in iudicio sive in senatu sive apud principem possis.
quid aliud infestis patribus nuper Eprius Marcellus quam 7
eloquentiam suam opposuit, qua accinctus et minax diser-
tam quidem, sed inexercitatam et eius modi certaminum
rudem Helvidi sapientiam elusit? plura de utilitate non
10 dico, cui parti minime contra dicturum Maternum meum
arbitror.

6. Ad voluptatem oratoriae eloquentiae transeo, cuius 1
iucunditas non uno aliquo momento, sed omnibus prope
diebus ac prope omnibus horis contingit. quid enim dulcius 2
15 libero et ingenuo animo et ad voluptates honestas nato
quam videre plenam semper et frequentem domum suam
concursu splendidissimorum hominum, idque scire non pe-
cuniae, non orbitati, non officii alicuius administrationi, sed
sibi ipsi dari, ipsos quin immo orbos et locupletes et poten-
20 tes venire plerumque ad iuvenem et pauperem, ut aut sua
aut amicorum discrimina commendent? ullane tanta ingen- 3
tium opum ac magnae potentiae voluptas quam spectare
homines veteres et senes et totius orbis gratia subnixos in
summa rerum omnium abundantia confitentes id quod op-
25 timum sit se non habere? iam vero qui togatorum comitatus 4
et egressus, quae in publico species, quae in iudiciis venera-
tio, quod illud gaudium consurgendi adsistendique inter ta-
centes et in unum conversos, coire populum et circumfundi
coram et accipere adfectum quemcumque orator induerit!

2 lorica et *Seebode*] loric(a)e **5** sive (*ante* in iudicio) *Mur.*] vel **6** Eprius b^2 *in marg.* (*Put.*)] prius **7** qua *Urs.*] qui **18** administrationis, *corr.* b^2 **19** ipsos *Haase*] istos *vel* illos **23** veteres *del. Acid.* (divites *Heins.*) **27** illud VE] id (*del. Put.*) **29** quemcumque CcΔVE] quandocumque Bb : quacumque b^2 *in marg.* indueret Bb

5 vulgata dicentium gaudia et imperitorum quoque oculis exposita percenseo: illa secretiora et tantum ipsis orantibus nota maiora sunt. sive accuratam meditatamque profert orationem, est quoddam sicut ipsius dictionis, ita gaudii pondus et constantia; sive novam et recentem curam non 5 sine aliqua trepidatione animi attulerit, ipsa sollicitudo 6 commendat eventum et lenocinatur voluptati. sed extemporalis audaciae atque ipsius temeritatis vel praecipua iucunditas est; nam ⟨in⟩ ingenio quoque, sicut in agro, quamquam alia diu serantur atque elaborentur, gratiora 10 tamen quae sua sponte nascuntur.

1 7. Equidem, ut de me ipso fatear, non eum diem laetiorem egi, quo mihi latus clavus oblatus est, vel quo homo novus et in civitate minime favorabili natus quaesturam aut tribunatum aut praeturam accepi, quam eos, quibus mihi 15 pro mediocritate huius quantulaecumque in dicendo facultatis aut reum prospere defendere aut apud centumviros causam aliquam feliciter orare aut apud principem ipsos illos libertos et procuratores principum tueri et defendere 2 datur. tum mihi supra tribunatus et praeturas et consulatus 20 ascendere videor, tum habere quod si non in animo oritur 3 nec codicillis datur nec cum gratia venit. quid? fama et laus cuius artis cum oratorum gloria comparanda est? qui [non] inlustriores [et] in urbe non solum apud negotiosos et rebus intentos, sed etiam apud iuvenes et adulescentes, quibus 25 4 modo recta est indoles et bona spes sui? quorum nomina prius parentes liberis suis ingerunt? quos saepius vulgus quoque imperitum et tunicatus hic populus transeuntes no-

6 animus, *corr. Pith.* **9** in b² **10** alia *om.* Cc **17** apud patres *ante* reum *add. Mich.*, apud senatum (*cf. 5, 6*) *Delz* **21** habere *Pith.*] abire animo *Frei.*] alio (alieno *Andr. deleto* si) **23** qui non illustres, *corr. Novák* **24** et *del. Haase* **26** modo recta est indoles *Gud.*] modo recta et indoles est nō Bb, *corr.* b²

mine vocat et digito demonstrat? advenae quoque et peregrini iam in municipiis et coloniis suis auditos, cum primum urbem attigerunt, requirunt ac velut agnoscere concupiscunt.

5 8. Ausim contendere Marcellum hunc Eprium, de quo 1 modo locutus sum, et Crispum Vibium (libentius enim novis et recentibus quam remotis et oblitteratis exemplis utor) non minus ⟨notos⟩ esse in extremis partibus terrarum quam Capuae aut Vercellis, ubi nati dicuntur. nec hoc illis 2
10 ⟨alterius bis⟩, alterius ter milies sestertium praestat, quamquam ad has ipsas opes possunt videri eloquentiae beneficio venisse, ⟨sed⟩ ipsa eloquentia, cuius numen et caelestis vis multa quidem omnibus saeculis exempla edidit, ad quam usque fortunam homines ingenii viribus pervenerint, sed
15 haec, ut supra dixi, proxima et quae non auditu cognoscenda, sed oculis spectanda haberemus. nam quo sordidius 3 et abiectius nati sunt quoque notabilior paupertas et angustiae rerum nascentes eos circumsteterunt, eo clariora et ad demonstrandam oratoriae eloquentiae utilitatem inlu-
20 striora exempla sunt, quod sine commendatione natalium, sine substantia facultatum, neuter moribus egregius, alter habitu quoque corporis contemptus, per multos iam annos potentissimi sunt civitatis ac, donec libuit, principes fori, nunc principes in Caesaris amicitia agunt feruntque cuncta
25 atque ab ipso principe cum quadam reverentia diliguntur, quia Vespasianus, venerabilis senex et patientissimus veri, bene intellegit ceteros quidem amicos suos iis niti, quae ab ipso acceperint quaeque ipsi[s] accumulare et in alios congerere promptum sit, Marcellum autem et Crispum attu-

8 notos *add. Urs.* (illustres *Ribb.*) **10** alterius bis *inser. Pich.* **12** sed *add. Lips.* **17** quoque b] quosque angustia ereptum, *corr. Lips.* **27** ceteros *Put.*] et ceteros iis b²CcΔ] his BVE **28** ipsis, *corr. Lips.* **29** promptum est, *corr. Halm*

lisse ad amicitiam suam quod non a principe acceperint nec
4 accipi possit. minimum inter tot ac tanta locum obtinent
imagines ac tituli et statuae, quae neque ipsa tamen negle-
guntur, tam hercule quam divitiae et opes, quas facilius
invenies qui vituperet quam qui fastidiat. his igitur et hono- 5
ribus et ornamentis et facultatibus refertas domos eorum
videmus, qui se ab ineunte adulescentia causis forensibus et
oratorio studio dederunt.

1 9. Nam carmina et versus, quibus totam vitam Maternus
insumere optat (inde enim omnis fluxit oratio), neque di- 10
gnitatem ullam auctoribus suis conciliant neque utilitates
alunt; voluptatem autem brevem, laudem inanem et infruc-
2 tuosam consequuntur. licet haec ipsa et quae deinde dic-
turus sum aures tuae, Materne, respuant, cui bono est, si
apud te Agamemnon aut Iason diserte loquitur? quis ideo 15
domum defensus et tibi obligatus redit? quis Saleium no-
strum, egregium poetam vel, si hoc honorificentius est,
praeclarissimum vatem, deducit aut salutat aut prosequi-
3 tur? nempe si amicus eius, si propinquus, si denique ipse in
aliquod negotium inciderit, ad hunc Secundum recurret aut 20
ad te, Materne, non quia poeta es neque ut pro eo versus
facias; hi enim Basso domi nascuntur, pulchri quidem et
iucundi, quorum tamen hic exitus est, ut cum toto anno, per
omnes dies, magna noctium parte unum librum excudit et
elucubravit, rogare ultro et ambire cogatur, ut sint qui di- 25
gnentur audire, et ne id quidem gratis; nam et domum mu-
tuatur et auditorium exstruit et subsellia conducit et libellos
4 dispergit. et ut beatissimus recitationem eius eventus prose-
quatur, omnis illa laus intra unum aut alterum diem, velut
in herba vel flore praecerpta, ad nullam certam et solidam 30
pervenit frugem, nec aut amicitiam inde refert aut cliente-
lam aut mansurum in animo cuiusquam beneficium, sed

13 deinde CcΔVE] deinceps Bb **30** praecerpta *Schele*] prae-
cepta *vel* percepta

clamorem vagum et voces inanes et gaudium volucre. lau- 5
davimus nuper ut miram et eximiam Vespasiani liberalita-
tem, quod quingenta sestertia Basso donasset. pulchrum id
quidem, indulgentiam principis ingenio mereri: quanto ta-
5 men pulchrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere,
suum genium propitiare, suam experiri liberalitatem! adice 6
quod poetis, si modo dignum aliquid elaborare et efficere
velint, relinquenda conversatio amicorum et iucunditas ur-
bis, deserenda cetera officia utque ipsi dicunt, in nemora et
10 lucos, id est in solitudinem secedendum est.

10. Ne opinio quidem et fama, cui soli serviunt et quod 1
unum esse pretium omnis laboris sui fatentur, aeque poetas
quam oratores sequitur, quoniam mediocres poetas nemo
novit, bonos pauci. quando enim rarissimarum recitatio- 2
15 num fama in totam urbem penetrat, nedum ut per tot pro-
vincias innotescat? quotus quisque, cum ex Hispania vel
Asia, ne quid de Gallis nostris loquar, in urbem venit, Sa-
leium Bassum requirit? atque adeo si quis requirit, ut semel
vidit, transit et contentus est, ut si picturam aliquam vel
20 statuam vidisset. neque hunc meum sermonem sic accipi 3
volo, tamquam eos, quibus natura sua oratorium ingenium
denegavit, deterream a carminibus, si modo in hac stu-
diorum parte oblectare otium et nomen inserere possunt
famae. ego vero omnem eloquentiam omnesque eius partes 4
25 sacras et venerabiles puto, nec solum coturnum vestrum aut
heroici carminis sonum, sed lyricorum quoque iucundita-
tem et elegorum lascivias et iamborum amaritudinem et
epigrammatum lusus et quamcumque aliam speciem elo-
quentia habeat, anteponendam ceteris aliarum artium stu-

6 genium *Lips.*] ingenium liberalitatem (*sed* ali *exp.*) E] libertatem **10** recedendum, *corr. Schele* **12** omnis BE] omnes aeque *Put.*] atque **15** nedum b^2] medium **18** ut *Acid.*] et **27** et^3 S (*Acid.*)

5 diis credo. sed tecum mihi, Materne, res est, quod, cum natura tua in ipsam arcem eloquentiae ferat, errare mavis et summa adeptus in levioribus subsistis. ut si in Graecia natus esses, ubi ludicras quoque artes exercere honestum est, ac tibi Nicostrati robur ac vires di dedissent, non paterer im- 5 manes illos et ad pugnam natos lacertos levitate iaculi aut iactu disci vanescere, sic nunc te ab auditoriis et theatris in forum et ad causas et ad vera proelia voco, cum praesertim ne ad illud quidem confugere possis, quod plerisque patrocinatur, tamquam minus obnoxium sit offendere poetarum 10
6 quam oratorum studium. effervescit enim vis pulcherrimae naturae tuae, nec pro amico aliquo, sed, quod periculosius est, pro Catone offendis. nec excusatur offensa necessitudine officii aut fide advocationis aut fortuitae et subitae dictionis impetu: meditatus videris [aut] elegisse personam 15
7 notabilem et cum auctoritate dicturam. sentio quid responderi possit: hinc ingentes exis⟨tere⟩ adsensus, haec in ipsis auditoriis praecipue laudari et mox omnium sermonibus ferri. tolle igitur quietis et securitatis excusationem, cum
8 tibi sumas adversarium superiorem. nobis satis sit privatas 20 et nostri saeculi controversias tueri, in quibus [expressis] si quando necesse sit pro periclitante amico potentiorum aures offendere, et probata sit fides et libertas excusata.'

1 11. Quae cum dixisset Aper acrius, ut solebat, et intento ore, remissus et subridens Maternus 'parantem' inquit 'me 25 non minus diu accusare oratores quam Aper laudaverat (fore enim arbitrabar ut a laudatione eorum digressus detrectaret poetas atque carminum studium prosterneret) arte

2 arcem cHVE] artem te ferat *Acid.* **6** illos cΔQVE] istos BbC **11** *et* **13** effervescit ... offendis b] effervescet ... offendes **15** aut *del. Put.* **17** hinc b², *ut vid.,* H] hic existere *Mur.*] ex his (*del. Gesner*) h(a)ec cVE] hic *vel* hinc *vel* hoc **21** expressis *del. Heum.* **25** parantem inquit me *Walther*] parant enim quid me cVE

quadam mitigavit, concedendo iis, qui causas agere non possent, ut versus facerent. ego autem sicut in causis agen- 2 dis efficere aliquid et eniti fortasse possum, ita recitatione tragoediarum. et ingredi famam auspicatus sum, cum qui-
5 dem [in Nerone] improbam et studiorum quoque sacra profanantem Vatini potentiam fregi. hodie si quid in nobis notitiae ac nominis est, magis arbitror carminum quam orationum gloria partum. ac iam me deiungere a forensi labore 3 constitui, nec comitatus istos et egressus aut frequentiam
10 salutantium concupisco, non magis quam aera et imagines, quae etiam me nolente in domum meam inruperunt. nam 4 statum cuiusque ac securitatem melius innocentia tuetur quam eloquentia; nec vereor ne mihi umquam verba in senatu nisi pro alterius discrimine facienda sint.
15 12. Nemora vero et luci et secretum ipsum, quod Aper 1 increpabat, tantam mihi adferunt voluptatem, ut inter praecipuos carminum fructus numerem, quod non in strepitu nec sedente ante ostium litigatore nec inter sordes ac lacrimas reorum componuntur, sed secedit animus in loca pura
20 atque innocentia fruiturque sedibus sacris. haec eloquen- 2 tiae primordia, haec penetralia; hoc primum habitu cultuque commoda mortalibus in illa casta et nullis contacta vitiis pectora influxit: sic oracula loquebantur. nam lucrosae huius et sanguinantis eloquentiae usus recens et ex malis
25 moribus natus atque, ut tu dicebas, Aper, in locum teli repertus. ceterum felix illud et, ut more nostro loquar, au- 3 reum saeculum, et oratorum et criminum inops, poetis et vatibus abundabat, qui bene facta canerent, non qui male

4 tragoediarum. et *distinxit Stroux* (*cf. Philol. 86, 1931, 338 sqq.*) **5** in Nerone(m) *del. John* (imperante Nerone *L. Müller*) **6** uaticinii, *corr. J.F. Gron.* **7** nominis b^{2}HU (*Put.*)] numinis **10** salutantium *Schele*] salutationum **12** cuiusque ad ... tueor, *corr. Pich.*

4 admissa defenderent. nec ullis aut gloria maior aut augustior honor, primum apud deos, quorum proferre responsa et interesse epulis ferebantur, deinde apud illos dis genitos sacrosque reges, inter quos neminem causidicum, sed Orphea et Linum ac, si introspicere altius velis, ipsum Apolli- 5
5 nem accepimus. vel si haec fabulosa nimis et composita videntur, illud certe mihi concedes, Aper, non minorem honorem Homero quam Demostheni apud posteros, nec angustioribus terminis famam Euripidis aut Sophoclis quam
6 Lysiae aut Hyperidis includi. plures hodie reperies, qui Ci- 10 ceronis gloriam quam qui Vergili detrectent; nec ullus Asini aut Messallae liber tam inlustris est quam Medea Ovidi aut Vari Thyestes.

1 13. Ac ne fortunam quidem vatum et illud felix contubernium comparare timuerim cum inquieta et anxia oratorum 15 vita. licet illos certamina et pericula sua ad consulatus evexerint, malo securum et quietum Vergili secessum, in quo tamen neque apud divum Augustum gratia caruit neque
2 apud populum Romanum notitia. testes Augusti epistulae, testis ipse populus, qui auditis in theatro Vergili versibus 20 surrexit universus et forte praesentem spectantemque Ver-
3 gilium veneratus est sic quasi Augustum. ne nostris quidem temporibus Secundus Pomponius Afro Domitio vel digni-
4 tate vitae vel perpetuitate famae cesserit. nam Crispus iste et Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habent in 25 hac sua fortuna concupiscendum? quod timent, an quod timentur? quod, cum cotidie aliquid rogentur, ii quibus

1 maior V[2] *in marg.* (*Lips.*)] more *superscr.* in ore Bc, mor … b, more QVE, in ore C **3** illos b[2]CcVE] istos **4** causidicorum, *corr. Heum.* **5** et … ac cΔUV] ac … ac BbCE **7** concedis *Vat. Borg. lat. 413* (*Acid.*)] concedes **14** istud Bb, *corr.* b[2] **16** istos Bb, *corr.* b[2] ad *Lips.*] et (ad praeturas et *Vahlen*) **21** Vergilium *del. Ern.* **27** aliquid C] aliqui ii BbcQ] hi *vel* in (ii *Andr.*)

⟨parcius⟩ praestant indignantur? quod adligati omni adulatione nec imperantibus umquam satis servi videntur nec nobis satis liberi? quae haec summa eorum potentia est? tantum posse liberti solent. me vero *dulces,* ut Vergilius ait, *Musae,* remotum a sollicitudinibus et curis et necessitate cotidie aliquid contra animum faciendi, in illa sacra illosque fontes ferant; nec insanum ultra et lubricum forum famamque palantem trepidus experiar. non me fremitus salutantium nec anhelans libertus excitet, nec incertus futuri testamentum pro pignore scribam, nec plus habeam quam quod possim cui velim relinquere (quandoque enim fatalis et meus dies veniet); statuarque tumulo non maestus et atrox, sed hilaris et coronatus, et pro memoria mei nec consulat quisquam nec roget.'

14. Vixdum finierat Maternus, concitatus et velut instinctus, cum Vipstanus Messalla cubiculum eius ingressus est suspicatusque ex ipsa intentione singulorum altiorem inter eos esse sermonem 'num parum tempestivus' inquit 'interveni secretum consilium et causae alicuius meditationem tractantibus?'

'Minime, minime' inquit Secundus, 'atque adeo vellem maturius intervenisses; delectasset enim te et Apri nostri accuratissimus sermo, cum Maternum ut omne ingenium ac studium suum ad causas agendas converteret exhortatus est, et Materni pro carminibus suis laeta, utque poetas defendi decebat, audentior et poetarum quam oratorum similior oratio.'

1 parcius *add. Heubner* (non *Lips.*) ligati E omni *Walther*] cum, *cf. 2,2* omni (*del. Andr.*) **6** in] ad *Baehr.* ista ... istosque Bb, *corr.* b^2 **8** palantem bCVE] pallantem *vel* pal(l)entem **12** ueniet b^2HU] ueniat **16** cum U] tum Vipstanus *Rupertus*] Vibanius (Libanius, Urbanus) **21** minime *semel* E **24** exhortatus HU, ex ortatus b^2] et (h)ortatus **25** utque B *ex corr.* cVE] utrique *vel* uterque

3 'Me vero' inquit 'et sermo iste infinita voluptate adfecisset, et id ipsum delectat, quod vos, viri optimi et temporum nostrorum oratores, non forensibus tantum negotiis et declamatorio studio ingenia vestra exercetis, sed eius modi etiam disputationes adsumitis, quae et ingenium alunt et 5 eruditionis ac litterarum iucundissimum oblectamentum cum vobis, qui illa disputatis, adferunt, tum etiam iis, ad 4 quorum aures pervenerint. itaque hercule non minus probari video in te, Secunde, quod Iuli Africani vitam componendo spem hominibus fecisti plurium eius modi librorum, 10 quam in Apro, quod nondum ab scholasticis controversiis recessit et otium suum mavult novorum rhetorum more quam veterum oratorum consumere.'

1 15. Tum Aper: 'non desinis, Messalla, vetera tantum et antiqua mirari, nostrorum autem temporum studia inridere 15 atque contemnere. nam hunc tuum sermonem saepe excepi, cum oblitus et tuae et fratris tui eloquentiae neminem hoc tempore oratorem esse contenderes ⟨parem⟩ antiquis, eo, credo, audacius, quod malignitatis opinionem non vereberis, cum eam gloriam, quam tibi alii concedunt, ipse tibi 20 denegares.'

2 'Neque illius' inquit 'sermonis mei paenitentiam ago, neque aut Secundum aut Maternum aut te ipsum, Aper, quamquam interdum in contrarium disputes, aliter sentire credo. ac velim impetratum ab aliquo vestrum ut causas 25 huius infinitae differentiae scrutetur ac reddat, quas 3 mecum ipse plerumque conquiro. et quod quibusdam sola-

1 uero bQU] uere et *del. Halm* iste U] ipse (ille *Gud.*) **2** atque id ipsum, *corr. Güngerich* **6** eruditionis b] eruditiones **7** illa b^2VE] ista **9** Africani *Nipp.*] asiatici **11** quam improbari *Andr.* **14** non bHU] num **18** parem antiquis *Lips.*] antiquis *del. Acid.* **19** malignitatis *Rhen.*] malignis iis (maligni in iis *sim.*) **20** ipse b] ipsi **27** conquiro CVE] conquiro, *sed addito* in *supra* con Bbc

cio est, mihi auget quaestionem, quia video etiam Graecis
accidisse ut longius absit ⟨ab⟩ Aeschine et Demosthene
Sacerdos iste Nicetes et si quis alius Ephesum vel Mytilenas
concentu scholasticorum et clamoribus quatit, quam Afer
5 aut Africanus aut vos ipsi a Cicerone aut Asinio recessistis.'

16. 'Magnam' inquit Secundus 'et dignam tractatu quae- 1
stionem movisti. sed quis eam iustius explicabit quam tu, ad
cuius summam eruditionem et praestantissimum ingenium
cura quoque et meditatio accessit?'

10 Et Messalla 'aperiam' inquit 'cogitationes meas, si illud a 2
vobis ante impetravero, ut vos quoque sermonem hunc
nostrum adiuvetis.'

'Pro duobus' inquit Maternus 'promitto; nam et ego et 3
Secundus exsequemur eas partes, quas intellexerimus te
15 non tam omisisse quam nobis reliquisse. Aprum enim
solere dissentire et tu paulo ante dixisti et ipse satis mani-
festus est iam dudum in contrarium accingi nec aequo
animo perferre hanc nostram pro antiquorum laude con-
cordiam.'

20 'Non enim' inquit Aper 'inauditum et indefensum sae- 4
culum nostrum patiar hac vestra conspiratione damnari. sed
hoc primum interrogabo, quos vocetis antiquos, quam ora-
torum aetatem significatione ista determinetis. ego enim 5
cum audio antiquos, quosdam veteres et olim natos intel-
25 lego, ac mihi versantur ante oculos Ulixes et Nestor,
quorum aetas mille fere et trecentis annis saeculum no-
strum antecedit; vos autem Demosthenen et Hyperiden
profertis, quos satis constat Philippi et Alexandri tempori-
bus floruisse, ita tamen ut utrique superstites essent. ex quo 6
30 apparet non multo plures quam trecentos annos interesse
inter nostram et Demosthenis aetatem. quod spatium tem-

1 Graecis *Dronke*] gratis (gratius c) : Graiis *Put.* **2** ab *add. Wesenberg* **3** Nicetes *Lips.*] enitet **4** concentu *Or.*] concentus **7** mouistis, *corr. Lips.* **10** si bE *s. lin.; om.* BCcΔV istud Bb **25** et] ac Bb **30** quadringentos *Mercerus*

poris si ad infirmitatem corporum nostrorum referas, fortasse longum videatur; si ad naturam saeculorum ac respectum immensi huius aevi, perquam breve et in proximo est.
7 nam si, ut Cicero in Hortensio scribit, is est magnus et verus annus, quo eadem positio caeli siderumque, quae cum maxime est, rursum existet, isque annus horum quos nos vocamus annorum duodecim milia nongentos quinquaginta quattuor complectitur, incipit Demosthenes [vester], quem vos veterem et antiquum fingitis, non solum eodem anno quo nos, sed etiam eodem mense extitisse.

1 17. Sed transeo ad Latinos oratores, in quibus non Menenium, ut puto, Agrippam, qui potest videri antiquus, nostrorum temporum disertis anteponere soletis, sed Ciceronem et Caesarem et Caelium et Calvum et Brutum et Asinium et Messallam: quos quid antiquis temporibus potius
2 adscribatis quam nostris, non video. nam ut de Cicerone ipso loquar, Hirtio nempe et Pansa consulibus, ut Tiro libertus eius scripsit, VII idus ⟨Decembres⟩ occisus est, quo anno divus Augustus in locum Pansae et Hirti se et Q.
3 Pedium consules suffecit. statue sex et quinquaginta annos, quibus mox divus Augustus rem publicam rexit; adice Tiberi tres et viginti, et prope quadriennium Gai, ac bis quaternos denos Claudi et Neronis annos, atque illum Galbae et Othonis et Vitelli longum et unum annum, ac sextam iam felicis huius principatus stationem, qua Vespasianus rem publicam fovet; centum et viginti anni ab interitu Ciceronis
4 in hunc diem colliguntur, unius hominis aetas. nam ipse ego

2 uidetur c respectu *Spengel* **4** *Hort. fr. 80 Grilli* **7** nongentos *Nic. Loënsis*] octingentos **8** uester (*vel* uidetur) *del. Halm* **10** etiam *Mich.*] fama *vel* fere **11** Menenium b *et* E *in marg.*] me nimium **14** Coelium b, celium *Baltimorensis*] alium **18** Decembres *suppl. Lips.* (*lacunam indicant* b²CcΔ) **20** sex *Lips.*] nouem **23** illum VE] istum *vel* ipsum **24** sextam] septimam *Url., al. al.* **25** quo *Steiner* **26** uiginti CcH] decem

in Britannia vidi senem, qui se fateretur ei pugnae inter-
fuisse, qua Caesarem inferentem arma Britanni arcere lito-
ribus et pellere adgressi sunt. ita si eum, qui armatus C.
Caesari restitit, vel captivitas vel voluntas vel fatum aliquod
5 in urbem pertraxisset, idem et Caesarem ipsum et Cicero-
nem audire potuit et nostris quoque actionibus interesse.
proximo quidem congiario ipsi vidistis plerosque senes, qui 5
se a divo quoque Augusto semel atque iterum accepisse
congiarium narrabant. ex quo colligi potest et Corvinum ab 6
10 illis et Asinium audiri potuisse – nam Asinius in medium
usque Augusti principatum, Corvinus paene ad extremum
duravit –: ne dividatis saeculum et antiquos ac veteres voci-
tetis oratores, quos eorundem hominum aures agnoscere ac
velut coniungere et copulare potuerunt.

15 18. Haec ideo praedixi, ut si qua ex horum oratorum 1
fama gloriaque laus temporibus adquiritur, eam docerem in
medio sitam et propiorem nobis quam Servio Galbae aut C.
Carboni quosque alios merito antiquos vocaverimus; sunt
enim horridi et impoliti et rudes et informes et quos utinam
20 nulla parte imitatus esset Calvus vester aut Caelius aut ipse
Cicero. agere enim fortius iam et audentius volo, si illud 2
ante praedixero, mutari cum temporibus formas quoque et
genera dicendi. sic Catoni seni comparatus C. Gracchus
plenior et uberior, sic Graccho politior et ornatior Crassus,
25 sic utroque distinctior et urbanior et altior Cicero, Cicerone
mitior Corvinus et dulcior et in verbis magis elaboratus. nec 3
quaero quis disertissimus: hoc interim probasse contentus
sum, non esse unum eloquentiae vultum, sed ⟨in⟩ illis quo-
que quos vocatis antiquos plures species deprehendi, nec

1 fatebatur cΔVE **2** britan(n)i(a)e, *corr. Ern.* **5** idem *Rhen.*] et quidem (aeque idem *Nissen*) **10** Asinius ... Corvinus *Borghesi*] coruinus ... asinius **16** eam *Halm*] eandem **28** in b *s. lin.*

statim deterius esse quod diversum est, vitio autem malignitatis humanae vetera semper in laude, praesentia in fastidio
4 esse. num dubitamus inventos qui pro Catone Appium Caecum magis mirarentur? satis constat ne Ciceroni quidem obtrectatores defuisse, quibus inflatus et tumens nec 5
satis pressus, sed supra modum exsultans et superfluens et
5 parum Atticus videretur. legistis utique et Calvi et Bruti ad Ciceronem missas epistulas, ex quibus facile est deprehendere Calvum quidem Ciceroni visum exsanguem et attritum, Brutum autem otiosum atque diiunctum; rursusque 10
Ciceronem a Calvo quidem male audisse tamquam solutum et enervem, a Bruto autem, ut ipsius verbis utar, tamquam
6 *fractum atque elumbem*. si me interroges, omnes mihi videntur verum dixisse, sed mox ad singulos veniam, nunc mihi cum universis negotium est. 15

1 19. Nam quatenus antiquorum admiratores hunc velut terminum antiquitatis constituere solent, ⟨ego Cassium Severum⟩, quem reum faciunt, quem primum adfirmant flexisse ab illa vetere atque directa dicendi via, non infirmitate ingenii nec inscitia litterarum transtulisse se ad illud dicendi 20
2 genus contendo, sed iudicio et intellectu. vidit namque, ut paulo ante dicebam, cum condicione temporum et diversitate aurium formam quoque ac speciem orationis esse mutandam. facile perferebat prior ille populus, ut imperitus et rudis, impeditissimarum orationum spatia atque id ipsum 25
3 laudabat, si dicendo quis diem eximeret. iam vero longa principiorum praeparatio et narrationis alte repetita series et multarum divisionum ostentatio et mille argumentorum

7 Atticus *Urs.*] antiquus uidetur CcΔU **14** uenias Bb, *corr.* b[2] **17** solent, ego Cassium Severum, quem *Andr.*] solent qui (qui [an] b) usque ad Cassium quem **19** illa b[2]cVE] ista Bb (i[a] C) derecta *Baehr.* (*cf.* *5,5*) **20** illud] aliud *Andr.* **24** ille CcΔHVE] iste Bb **25** imperitissimarum, *corr. Mur.*

gradus et quidquid aliud aridissimis Hermagorae et Apollodori libris praecipitur, in honore erat; quod si quis odoratus philosophiam videretur atque ex ea locum aliquem orationi suae insereret, in caelum laudibus ferebatur. nec mirum; 4
5 erant enim haec nova et incognita, et ipsorum quoque oratorum paucissimi praecepta rhetorum aut philosophorum placita cognoverant. at hercule pervulgatis iam omnibus, 5 cum vix in corona quisquam adsistat, quin elementis studiorum, etsi non instructus, at certe imbutus sit, novis et
10 exquisitis eloquentiae itineribus opus est, per quae orator fastidium aurium effugiat, utique apud eos iudices, qui vi et potestate, non iure et legibus cognoscunt nec accipiunt tempora, sed constituunt nec exspectandum habent oratorem, dum illi libeat de ipso negotio dicere, sed saepe ultro admo-
15 nent atque alio transgredientem revocant et festinare se testantur.

20. Quis nunc feret oratorem de infirmitate valetudinis 1 suae praefantem, qualia sunt fere principia Corvini? quis quinque in Verrem libros exspectabit? quis ⟨de⟩ excep-
20 tione et formula perpetietur illa immensa volumina, quae pro M. Tullio aut Aulo Caecina legimus? praecurrit hoc 2 tempore iudex dicentem et nisi aut cursu argumentorum aut colore sententiarum aut nitore et cultu descriptionum invitatus et corruptus est, aversatur [dicentem]. vulgus quo- 3
25 que adsistentium et adfluens et vagus auditor adsuevit iam exigere laetitiam et pulchritudinem orationis, nec magis perfert in iudiciis tristem et impexam antiquitatem, quam si quis in scaena Rosci aut Turpionis Ambivi exprimere gestus

2 odoratus b²HV²E²] adoratus **3** uideretur bE *corr.*] uidetur **8** in cortina, *corr. Urs.* (*cf. Delz, Mus. Helv. 27, 1970, 239 sqq.*) quin *Mur.*] qui **12** iure et] iure aut Bb nec BbC] et cΔVE **19** de b *s. lin.* **20** illa] ista Bb **24** auersatur BbV] aduersatur dicentem *del. Schele* (*cf. lin. 22*) **28** scaena *edd.* (scena HE, cena, *sed s.* ce *scr.* sce B)] scenam Ambivii *Lips.*] aut Ambiuii

4 velit. iam vero iuvenes et in ipsa studiorum incude positi, qui profectus sui causa oratores sectantur, non solum audire, sed etiam referre domum aliquid inlustre et dignum memoria volunt; traduntque in vicem ac saepe in colonias ac provincias suas scribunt, sive sensus aliquis arguta et 5 brevi sententia effulsit, sive locus exquisito et poetico cultu
5 enituit. exigitur enim iam ab oratore etiam poeticus decor, non Acci aut Pacuvi veterno inquinatus, sed ex Horati et
6 Vergili et Lucani sacrario prolatus. horum igitur auribus et iudiciis obtemperans nostrorum oratorum aetas pulchrior 10 et ornatior extitit. neque ideo minus efficaces sunt orationes nostrae, quia ad aures iudicantium cum voluptate per-
7 veniunt. quid enim, si infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi caemento et informibus tegulis exstruuntur, sed marmore nitent et auro radiantur? 15

1 21. Equidem fatebor vobis simpliciter me in quibusdam antiquorum vix risum, in quibusdam autem vix somnum tenere. nec unum de populo, Canuti⟨um⟩ aut Atti⟨um, dico, ne quid loquar⟩ de Furnio et Toranio quosque alios in eodem valetudinario haec ossa et haec macies probant: ipse 20 mihi Calvus, cum unum et viginti, ut puto, libros reliquerit,
2 vix in una aut altera oratiuncula satis facit. nec dissentire ceteros ab hoc meo iudicio video: quotus enim quisque Calvi in Asicium aut in Drusum legit? at hercule in omnium studiosorum manibus versantur accusationes quae in Vati- 25 nium inscribuntur, ac praecipue secunda ex his oratio; est

5 et prouincias bc sensus *Mur.*] in suis **7** exigitur *Lips.* (exigetur cΔ)] exercetur *vel* exercitur **18** Canutium *J.F. Gron.*] canuti b²H : ganuti Attium *Mich.*] atti (Arrium *J.F. Gron.*) **19** dico, ne quid loquar *suppl. John, al. al.* toranio b] coranio quosque alios ... haec macies *J.F. Gron.*] quique alios ... hanc maciem BbU **22** aut *Put.*] et **24** Asicium VE] Asitium omnium *Acid.*] hominum **26** inscribuntur *Lips.*] conscribuntur

enim verbis ornata et sententiis, auribus iudicum accommodata, ut scias ipsum quoque Calvum intellexisse quid melius esset, nec voluntatem ei, quo ⟨minus⟩ sublimius et cultius diceret, sed ingenium ac vires defuisse. quid? ex Caelianis 3
5 orationibus nempe eae placent, sive universae ⟨sive⟩ partes earum, in quibus nitorem et altitudinem horum temporum agnoscimus. sordes autem illae verborum et hians compositio et inconditi sensus redolent antiquitatem; nec quem- 4
quam adeo antiquarium puto, ut Caelium ex ea parte laudet
10 qua antiquus est. concedamus sane C. Caesari, ut propter 5
magnitudinem cogitationum et occupationes rerum minus in eloquentia effecerit, quam divinum eius ingenium postulabat, tam hercule quam Brutum philosophiae suae relinquamus; nam in orationibus minorem esse fama sua etiam
15 admiratores eius fatentur. nisi forte quisquam aut Caesaris 6
pro Deci⟨di⟩o Samnite aut Bruti pro Deiotaro rege ceterosque eiusdem lentitudinis ac teporis libros legit, nisi qui et carmina eorundem miratur. fecerunt enim et carmina et in bibliothecas rettulerunt, non melius quam Cicero, sed feli-
20 cius, quia illos fecisse pauciores sciunt. Asinius quoque, 7
quamquam propioribus temporibus natus sit, videtur mihi inter Menenios et Appios studuisse. Pacuvium certe et Accium non solum tragoediis sed etiam orationibus suis expressit; adeo durus et siccus est. oratio autem, sicut corpus 8
25 hominis, ea demum pulchra est, in qua non eminent venae nec ossa numerantur, sed temperatus ac bonus sanguis implet membra et exsurgit toris ipsosque nervos rubore tegit et decor⟨e⟩ commendat. nolo Corvinum insequi, quia non 9

3 minus *add. Halm* **5** universae sive partes earum *Pith.*] uniuersa parte serum **7** ill(a)e cΔVE] regul(a)e Bb (*del.* b²) CH, *cf. Murgia, ClPh 72, 1977, 337* **16** Decidio *John* (*cf. ann. 4, 13* Carsius *pro* Carsidius *et Cic. Cluent. 161*) **17** teporis *Lips.*] temporis **27** rubore] rubor bQHU **28** decore *Lips. antea recepto* rubore non] nec Bb

per ipsum stetit, quo minus laetitiam nitoremque nostrorum temporum exprimeret; videmus enim, quam iudicio eius vis aut animi aut ingenii suffecerit.

1 22. Ad Ciceronem venio, cui eadem pugna cum aequalibus suis fuit, quae mihi vobiscum est. illi enim antiquos (5) mirabantur, ipse suorum temporum eloquentiam anteponebat; nec ulla re magis eiusdem aetatis oratores praecurrit 2 quam iudicio. primus enim excoluit orationem, primus et verbis delectum adhibuit et compositioni artem, locos quoque laetiores attemptavit et quasdam sententias invenit, (10) utique in iis orationibus, quas senior iam et iuxta finem vitae composuit, id est postquam magis profecerat usuque et experimentis didicerat quod optimum dicendi genus 3 esset. nam priores eius orationes non carent vitiis antiquitatis: lentus est in principiis, longus in narrationibus, otiosus (15) circa excessus; tarde commovetur, raro incalescit; pauci sensus apte et cum quodam lumine terminantur. nihil excerpere, nihil referre possis, et velut in rudi aedificio firmus sane paries et duraturus, sed non satis expolitus et splen- 4 dens. ego autem oratorem, sicut locupletem ac lautum pa- (20) trem familiae, non eo tantum volo tecto tegi quod imbrem ac ventum arceat, sed etiam quod visum et oculos delectet; non ea solum instrui supellectile quae necessariis usibus sufficiat, sed sit in apparatu eius et aurum et gemmae, ut 5 sumere in manus et aspicere saepius libeat. quaedam vero (25) procul arce⟨a⟩ntur ut iam oblitterata et olentia: nullum sit verbum vel⟨ut⟩ rubigine infectum, nulli sensus tarda et

2 videmus enim quam *Baehr.*] uiderimus (videmus *iam Acid.*) inquam (quam *iam* b^2) **11** senior iam b^2CcVE] iam senior Bb **14** esset E] est **17** apte et *Acid.*] opt. et *sim.* (optime et *L. Constans*) **18** possis : est velut *Baehr.* **20** lautum *Lips.*] laudatum **25** manus et Bb] manus ut libeat *Agr.*] liceat **26** arcentur, *corr. Lips.* olentia] exoleta *Acid.* : obsoleta *Gud.* **27** velut *Rhen.*] uel

inerti structura in morem annalium componantur; fugitet foedam et insulsam scurrilitatem, variet compositionem nec omnes clausulas uno et eodem modo determinet.

23. Nolo inridere *rotam Fortunae* et *ius verrinum* et illud 1
5 tertio quoque sensu in omnibus orationibus pro sententia positum *esse videatur*. nam et haec invitus rettuli et plura omisi, quae tamen sola mirantur atque exprimunt ii, qui se antiquos oratores vocant. neminem nominabo, genus ho- 2 minum significasse contentus; sed vobis utique versantur
10 ante oculos isti, qui Lucilium pro Horatio et Lucretium pro Vergilio legunt, quibus eloquentia Aufidi Bassi aut Servili Noniani ex comparatione Sisennae aut Varronis sordet, qui rhetorum nostrorum commentarios fastidiunt [oderunt], Calvi mirantur. quos more prisco apud iudicem fabulantes 3
15 non auditores sequuntur, non populus audit, vix denique litigator perpetitur: adeo maesti et inculti illam ipsam quam iactant sanitatem non firmitate, sed ieiunio consequuntur. porro ne in corpore quidem valetudinem medici probant, 4 quae animi anxietate contingit. parum est aegrum non esse:
20 fortem et laetum et alacrem volo. prope abest ab infirmitate, in quo sola sanitas laudatur. vos vero, disertissimi 5 ⟨viri⟩, ut potestis, ut facitis, inlustrate saeculum nostrum pulcherrimo genere dicendi. nam et te, Messalla, video lae- 6 tissima quaeque antiquorum imitantem, et vos, Materne ac
25 Secunde, ita gravitati sensuum nitorem et cultum verborum miscetis, ea electio inventionis, is ordo rerum, ea, quotiens causa poscit, ubertas, ea, quotiens permittitur, brevitas, is

4 *Cic. Pis. 22 et Verr. II 1,121* istud Bb, *corr.* b[2] **6** inuitatus, *corr.* b[2] **8** vocant *Lips.*] uocabant **11** Aufidi E (Aufidii V)] tui fidi *sim.* **13** oderunt *del. Heum.* **16** illam] istam Bb (*corr.* b[2]) **17** non firmitate *Acid.*] infirmitatem(que) **19** animi] nimia *J.H.A. Schulze* **22** viri *add. Acid.* (*post* vero *Michaelis*) **26** rerum ea *Wopkens*] rerum et

compositionis decor, ea sententiarum planitas est, sic exprimitis adfectus, sic libertatem temperatis, ut etiam si nostra iudicia malignitas et invidia tardaverit, verum de vobis dicturi sint posteri nostri.'

1 24. Quae cum Aper dixisset, 'agnoscitisne' inquit Maternus 'vim et ardorem Apri nostri? quo torrente, quo impetu saeculum nostrum defendit! quam copiose ac varie vexavit antiquos! quanto non solum ingenio ac spiritu, sed etiam eruditione et arte ab ipsis mutuatus est per quae mox ipsos 2 incesseret! tuum tamen, Messalla, promissum immutasse non debet. neque enim defensorem antiquorum exigimus nec quemquam nostrum, quamquam modo laudati sumus, iis quos insectatus est Aper comparamus. ac ne ipse quidem ita sentit, sed more veteri et a nostris philosophis saepe 3 celebrato sumpsit sibi contra dicendi partes. igitur exprome nobis non laudationem antiquorum (satis enim illos fama sua laudat), sed causas cur in tantum ab eloquentia eorum recesserimus, cum praesertim centum et viginti annos ab interitu Ciceronis in hunc diem effici ratio temporum collegerit.'

1 25. Tum Messalla: 'sequar praescriptam a te, Materne, formam; neque enim diu contra dicendum est Apro, qui primum, ut opinor, nominis controversiam movit, tamquam parum proprie antiqui vocarentur, quos satis constat ante 2 centum annos fuisse. mihi autem de vocabulo pugna non est; sive illos antiquos sive maiores sive quo alio mavult nomine appellet, dum modo in confesso sit eminentiorem illorum temporum eloquentiam fuisse. ne illi quidem parti

1 planitas] plenitas b²C **12** nostrum *Acid.*] nostrorum **14** vetere *Rit.* (*cf. 19,1; 28,2*) nostris Bb] uestris (*del. Mur.*) **16** istos Bb (*corr.* b²) **18** recesserimus c *corr.* VE] recessimus ·C· et ·x· C **21** praescriptam a te BbCQ²] praescriptam et ΔV

sermonis eius repugno, †si cominus fatetur† plures formas dicendi etiam isdem saeculis, nedum diversis extitisse. sed 3 quo modo inter Atticos oratores primae Demostheni tribuuntur, proximum autem locum Aeschines et Hyperides et
5 Lysias et Lycurgus obtinent, omnium tamen concessu haec oratorum aetas maxime probatur, sic apud nos Cicero quidem ceteros eorundem temporum disertos antecessit, Calvus autem et Asinius et Caesar et Caelius et Brutus iure et prioribus et sequentibus anteponuntur. nec refert quod in- 4
10 ter se specie differunt, cum genere consentiant. adstrictior Calvus, nervosior Asinius, splendidior Caesar, amarior Caelius, gravior Brutus, vehementior et plenior et valentior Cicero: omnes tamen eandem sanitatem eloquentiae ⟨prae se⟩ ferunt, ut si omnium pariter libros in manum sumpseris,
15 scias, quamvis in diversis ingeniis, esse quandam iudicii ac voluntatis similitudinem et cognationem. nam quod in vi- 5 cem se obtrectaverunt et sunt aliqua epistulis eorum inserta, ex quibus mutua malignitas detegitur, non est oratorum vitium, sed hominum. nam et Calvum et Asinium et 6
20 ipsum Ciceronem credo solitos et invidere et livere et ceteris humanae infirmitatis vitiis adfici; solum inter hos arbitror Brutum non malignitate nec invidia, sed simpliciter et ingenue iudicium animi sui detexisse. an ille Ciceroni invideret, qui mihi videtur ne Caesari quidem invidisse? quod 7
25 ad Servium Galbam et C. Laelium attinet et si quos alios

1 si com(m)inus (quominus b[2]) fatetur *codd.* *nisi quod* fatear E quominus fatear HV; *locus corruptus necdum sanatus* **4** autem *del. Rit.* **5** tamen *Gud.*] autem concessu] consensu HUV **6** sic b[2]] sicut **8** iure b[2]] si uere **10** differant, *corr. Halm* adstrictior *Acid.*] at strictior **11** nervosior *Meiser*] nūosior (Bb) *vel* numerosior **13** sanctitatem, *corr. Rhen.* prae se ferunt *Andr.*] serunt (ferunt b[2]HU) **15** scias b] sciam **16** cognationem S (*Ber.*)] cogitationem **22** Brutum *Put.*] utrum

antiqu⟨i⟩orum agitare non destitit, non exigit defensorem, cum fatear quaedam eloquentiae eorum ut nascenti adhuc nec satis adultae defuisse.

1 26. Ceterum si omisso optimo illo et perfectissimo genere eloquentiae eligenda sit forma dicendi, malim hercule C. 5 Gracchi impetum aut L. Crassi maturitatem quam calamistros Maecenatis aut tinnitus Gallionis: adeo melius est orationem vel hirta toga induere quam fucatis et meretriciis 2 vestibus insignire. neque enim oratorius iste, immo hercule ne virilis quidem cultus est, quo plerique temporum no- 10 strorum actores ita utuntur, ut lascivia verborum et levitate sententiarum et licentia compositionis histrionales modos 3 exprimant. quodque vix auditu fas esse debeat, laudis et gloriae et ingenii loco plerique iactant cantari saltarique commentarios suos. unde oritur illa foeda et praepostera, 15 sed tamen frequens [sicut his clam et] exclamatio, ut oratores nostri tenere dicere, histriones diserte saltare dicantur. 4 equidem non negaverim Cassium Severum, quem solum Aper noster nominare ausus est, si iis comparetur, qui postea fuerunt, posse oratorem vocari, quamquam in ma- 20 gna parte librorum suorum plus b⟨il⟩is habeat quam sanguinis. primus enim contempto ordine rerum, omissa modestia ac pudore verborum, ipsis etiam quibus utitur armis incompositus et studio feriendi plerumque deiectus, non 5 pugnat, sed rixatur. ceterum, ut dixi, sequentibus compara- 25 tus et varietate eruditionis et lepore urbanitatis et ipsarum virium robore multum ceteros superat, quorum neminem 6 Aper nominare et velut in aciem educere sustinuit. ego autem exspectabam, ut incusato Asinio et Caelio et Calvo

1 antiquorum, *corr. P. Voss*; Aper *post* antiquiorum *idem add.* **4** optimo ΔU] opimo **7** orationem U (*ante corr. et Andr.*] oratorem **11** actores CcHVE] auctores **16** *verba* sicut his clam et *ex glossemate orta del. John* **17** temere, *corr. Lips.* **21** bilis *Wopkens*] ui **24** studiis, *corr. Rhen.*

aliud nobis agmen produceret pluresque vel certe totidem nominaret, ex quibus alium Ciceroni, alium Caesari, singulis deinde singulos opponeremus. nunc detrectasse nomina- 7 tim antiquos oratores contentus neminem sequentium lau-
5 dare ausus est nisi in publicum et in commune, veritus credo, ne multos offenderet, si paucos excerpsisset. quotus 8 enim quisque scholasticorum non hac sua persuasione fruitur, ut se ante Ciceronem numeret, sed plane post Gabinianum? at ego non verebor nominare singulos, quo facilius
10 propositis exemplis appareat, quibus gradibus fracta sit et deminuta eloquentia.'

27. 'Parce' inquit Maternus 'et potius exsolve promis- 1 sum. neque enim hoc colligi desideramus, disertiores esse antiquos, quod apud me quidem in confesso est, sed causas
15 exquirimus, quas te solitum tractare paulo ante ⟨dixisti⟩, plane mitior et eloquentiae temporum nostrorum minus iratus, antequam te Aper offenderet maiores tuos lacessendo.

'Non sum' inquit 'offensus Apri mei disputatione, nec vos 2
20 offendi decebit, si quid forte aures vestras perstringet, cum sciatis hanc esse eius modi sermonum legem, iudicium animi citra damnum adfectus proferre.'

'Perge' inquit Maternus 'et cum de antiquis loquaris, 3 utere antiqua libertate, ⟨a⟩ qua vel magis degeneravimus
25 quam ab eloquentia.'

3 nunc *Rhen.*] non **5** ueritum, *corr. Lips.* **10** fracta b *Vat. lat. 2964 Baltimorensis*] freta **11** deminuta CcΔQV] diminuta BUE **12** parce *Andr.* (*post Mich.*)] aparte B (*var. l.*) Cc (*var. l.*) Δ *sim.* **13** hoc CΔUVE] h(a)ec **14** quidem b] equidem **15** dixisti *add. Lips.* **16** mitior et eloquentiae *Schele*] mitiore eloquentia et minus *C. F. W. Nissen*] miratus **19** Apri mei *Schurzfl.*] a prima nec *Put.*] nam nec *vel* nam et **20** perstri(n)git *vel* perstringat, *corr. Lips.* **24** a b^2]

1 28. Et Messalla: 'non reconditas, Materne, causas requiris nec aut tibi ipsi aut huic Secundo vel huic Apro ignotas, etiam si mihi partes adsignatis proferendi in medium quae
2 omnes sentimus. quis enim ignorat et eloquentiam et ceteras artes descivisse ab illa vetere gloria non inopia ho- 5
minum, sed desidia iuventutis et neglegentia parentum et inscientia praecipientium et oblivione moris antiqui? quae mala primum in urbe nata, mox per Italiam fusa, iam in
3 provincias manant. quamquam vestra vobis notiora sunt: ego de urbe et his propriis ac vernaculis vitiis loquar, quae 10
natos statim excipiunt et per singulos aetatis gradus cumulantur, si prius de severitate ac disciplina maiorum circa
4 educandos formandosque liberos pauca praedixero. nam pridem suus cuique filius, ex casta parente natus, non in cella emptae nutricis, sed gremio ac sinu matris educabatur, 15
cuius praecipua laus erat tueri domum et inservire liberis. eligebatur autem maior aliqua natu propinqua, cuius probatis spectatisque moribus omnis eiusdem familiae suboles committeretur; coram qua neque dicere fas erat quod turpe
5 dictu neque facere quod inhonestum factu videretur. ac non 20
studia modo curasque, sed remissiones etiam lususque puerorum sanctitate quadam ac verecundia temperabat. sic Corneliam Gracchorum, sic Aureliam Caesaris, sic Atiam Augusti [matrem] praefuisse educationibus ac produxisse
6 principes liberos accepimus. quae disciplina ac severitas eo 25
pertinebat, ut sincera et integra et nullis pravitatibus detorta unius cuiusque natura toto statim pectore arriperet artes honestas et, sive ad rem militarem sive ad iuris scien-

1 et] qui Bb : tum b^2 *s. lin.* **12** de b^2] a **13** nam *Weiss.*] iam **15** cella *Put.*] cellam BbcΔVE: ce~~ll~~a C (*inde* cellula *Baehr.*) in gremio *Andr.* **19** dicere b^2QHE (*ante corr.*)] discere **21** puerorum mater *Peter* **23** Atiam *Ern.*] acciam *sim.* **24** matrem *del. Sauppe* **26** nullis *Rhen.*] in nullis

tiam sive ad eloquentiae studium inclinasset, id solum ageret, id universum hauriret.

29. At nunc natus infans delegatur Graeculae alicui an- 1
cillae, cui adiungitur unus aut alter ex omnibus servis, ple-
5 rumque vilissimus nec cuiquam serio ministerio accommodatus. horum fabulis et erroribus [et] virides [teneri] statim
et rudes animi imbuuntur; nec quisquam in tota domo pensi
habet, quid coram infante domino aut dicat aut faciat. quin 2
etiam ipsi parentes non probitati neque modestiae parvulos
10 adsuefaciunt, sed lasciviae et dicacitati, per quae paulatim
impudentia inrepit et sui alienique contemptus. iam vero 3
propria et peculiaria huius urbis vitia paene in utero matris
concipi mihi videntur, histrionalis favor et gladiatorum
equorumque studia: quibus occupatus et obsessus animus
15 quantulum loci bonis artibus relinquit? quotum quemque
invenies qui domi quicquam aliud loquatur? quos alios adulescentulorum sermones excipimus, si quando auditoria intravimus? ne praeceptores quidem ullas crebriores cum au- 4
ditoribus suis fabulas habent; colligunt enim discipulos non
20 severitate disciplinae nec ingenii experimento, sed ambitione salutationum et inlecebris adulationis.

30. Transeo prima discentium elementa, in quibus et ipsis 1
parum laboratur: nec in auctoribus cognoscendis nec in
evolvenda antiquitate nec in notitia vel rerum vel hominum
25 vel temporum satis operae insumitur. sed expetuntur quos 2
rhetoras vocant; quorum professio quando primum in hanc
urbem introducta sit quamque nullam apud maiores nostros
auctoritatem habuerit, statim dicturus referam necesse est

6 virides *Knaut*] et uirides (uires, uides) teneri (*solum* teneri b²) **9** non probitati *Baehr.*] (nec) (im)probitati **10** dicacitati b²] bibacitati **18** ne *J. F. Gron.*] nec **24** notitia bE] notitiam **28** dicturus *J. F. Gron.*] de curiis

animum ad eam disciplinam, qua usos esse eos oratores accepimus, quorum infinitus labor et cotidiana meditatio et in omni genere studiorum adsiduae exercitationes ipsorum
3 etiam continentur libris. notus est vobis utique Ciceronis liber, qui Brutus inscribitur, in cuius extrema parte (nam 5
prior commemorationem veterum oratorum habet) sua initia, suos gradus, suae eloquentiae velut quandam educationem refert: se apud Q. Mucium ius civile didicisse, apud Philonem Academicum, apud Diodotum Stoicum omnes philosophiae partes penitus hausisse; neque iis doctoribus 10
contentum, quorum ei copia in urbe contigerat, Achaiam quoque et Asiam peragrasse, ut omnem omnium artium
4 varietatem complecteretur. itaque hercule in libris Ciceronis deprehendere licet non geometriae, non musicae, non grammaticae, non denique ullius ingenuae artis scientiam ei 15
defuisse. ille dialecticae subtilitatem, ille moralis partis uti-
5 litatem, ille rerum motus causasque cognoverat. ita est enim, optimi viri, ita: ex multa eruditione et plurimis artibus et omnium rerum scientia exundat et exuberat illa admirabilis eloquentia; neque oratoris vis et facultas sicut ce- 20
terarum rerum angustis et brevibus terminis cluditur, sed is est orator, qui de omni quaestione pulchre et ornate et ad persuadendum apte dicere pro dignitate rerum, ad utilitatem temporum, cum voluptate audientium possit.

1 31. Hoc sibi illi veteres persuaserant, ad hoc efficiendum 25
intellegebant opus esse non ut in rhetorum scholis declamarent nec ut fictis nec ullo modo ad veritatem accedentibus controversiis linguam modo et vocem exercerent, sed ut [in]

1 qua usos b] quo ausos **3** exercitationes b²VE] exercitationis **4** vobis *Rhen.*] nobis **8** refert b²H] referre **9** Diodotum cV] diodorum **16** *et* **17** iste *ter* Bb, *corr.* b² **19** illa] ista Bb **21** cluditur] clauditur E **25** hoc sibi] h(a)ec sibi BbC **28** exercerent bQHVE] exercent ut in iis (cΔ) *vel* hi(i)s, *corr. Put.*

iis artibus pectus implerent, in quibus de bonis ac malis, de honesto et turpi, de iusto et iniusto disputatur; haec enim est oratori subiecta ad dicendum materia. nam in iudiciis 2 fere de aequitate, in deliberationibus ⟨de utilitate, in lauda-
5 tionibus⟩ de honestate disserimus, ita ⟨tamen⟩ ut plerumque haec ipsa in vicem misceantur: de quibus copiose et varie et ornate nemo dicere potest, nisi qui cognovit naturam humanam et vim virtutum pravitatemque vitiorum et intellectum eorum, quae nec in virtutibus nec in vitiis nu-
10 merantur. ex his fontibus etiam illa profluunt, ut facilius 3 iram iudicis vel instiget vel leniat, qui scit quid ira, et promptius ad miserationem impellat, qui scit quid sit misericordia et quibus animi motibus concitetur. in his artibus 4 exercitationibusque versatus orator, sive apud infestos sive
15 apud cupidos sive apud invidentes sive apud tristes sive apud timentes dicendum habuerit, tenebit venas animorum et, prout cuiusque natura postulabit, adhibebit manum et temperabit orationem, parato omni instrumento et ad omnem usum reposito. sunt apud quos adstrictum et collectum 5
20 et singula statim argumenta concludens dicendi genus plus fidei meretur: apud hos dedisse operam dialecticae proficiet. alios fusa et aequalis et ex communibus ducta sensibus oratio magis delectat: ad hos permovendos mutuabimur a Peripateticis aptos et in omnem disputationem paratos iam
25 locos. dabunt Academici pugnacitatem, Plato altitudinem, 6 Xenophon iucunditatem; ne Epicuri quidem et Metrodori honestas quasdam exclamationes adsumere iisque, prout

4 de utilitate, in laudationibus *suppl. Urs.* **5** tamen *add. Acid.* **9** nec ... nec Bb] neque ... neque cVE : nec ... neque CH in *ante* vitiis *om.* Bb **10** ista Bb, *corr.* b[2] **11** ira et *F. Jacob*] ir(a)e *sim.* **12** ad cΔVE] et **14** uersatus S (*Rhen.*)] uersatur **17** cuiusque causae *Andr.* postulabit BbCH] postulauerit **21** fidem, *corr. Put.* **22** aequalis] aequabilis *Andr.* **23** permouendos cΔVE] promouendos *vel* commouendos

7 res poscit, uti alienum erit oratori. neque enim sapientem informamus neque Stoicorum comitem, sed eum qui quasdam artes haurire, omnes libare debet. ideoque et iuris civilis scientiam veteres oratores comprehendebant et gram-
8 matica musica geometria imbuebantur. incidunt enim cau- 5
sae, plurimae quidem ac paene omnes, quibus iuris notitia desideratur, pleraeque autem, in quibus haec quoque scientia requiritur.

1 32. Nec quisquam respondeat sufficere, ut ad tempus simplex quiddam et uniforme doceamur. primum enim ali- 10
ter utimur propriis, aliter commodatis, longeque interesse manifestum est, possideat quis quae profert an mutuetur. deinde ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes
2 nos ornat atque ubi minime credas eminet et excellit. idque non doctus modo et prudens auditor, sed etiam populus 15
intellegit ac statim ita laude prosequitur, ut legitime studuisse, ut per omnes eloquentiae numeros isse, ut denique oratorem esse fateatur; quem non posse aliter existere nec extitisse umquam confirmo nisi eum, qui tamquam in aciem omnibus armis instructus, sic in forum omnibus artibus ar- 20
3 matus exierit. quod adeo neglegitur ab horum temporum disertis, ut in actionibus eorum ⟨hu⟩ius quoque cotidiani sermonis foeda ac pudenda vitia deprehendantur; ut ignorent leges, non teneant senatus consulta, ins⟨tituta⟩ civita-

2 neque BbC] nec   comitem *Vahlen* (*coll. Plin. nat. praef.* 22)] cītem B   **3** haurire *Lips.*] audire   libare *Bekker* (*praeeunte Acidalio*)] liberaliter   **4** gram(m)atic(a)e music(a)e et (*del. Bekker et Wesenberg*) geometri(c)(a)e, *corr.* S[2] (*Rhen.*)   **7** pleraeque b[2] *ut vid.* (*Rhen.*)] plerumque   quoque *om.* Bb   **10** enim *Rhen.*] autem   **16** ut (*ante* legitime) b[2] *et* S[2]] aut   **17** isse C] isse et *sim.*   **18** neque cΔVE   **22** huius quoque *Halm*] uis (*vel* ius) quoque   **24** non cΔVE] nec BbC   instituta civitatis *Heubner*] ius civitatis (ius huius civitatis *Peterson*)

tis ultro derideant, sapientiae vero studium et praecepta
prudentium penitus reformident. in paucissimos sensus et 4
angustas sententias detrudunt eloquentiam velut expulsam
regno suo, ut quae olim omnium artium domina pulcher-
5 rimo comitatu pectora implebat, nunc circumcisa et ampu-
tata, sine apparatu, sine honore, paene dixerim sine inge-
nuitate, quasi una ex sordidissimis artificiis discatur. ego 5
hanc primam et praecipuam causam arbitror, cur in tantum
ab eloquentia antiquorum oratorum recesserimus. si testes
10 desiderantur, quos potiores nominabo quam apud Graecos
Demosthenen, quem studiosissimum Platonis auditorem
fuisse memoriae proditum est? et Cicero his, ut opinor, 6
verbis refert, quidquid in eloquentia effecerit, id se non
rhetorum ⟨officinis⟩, sed Academiae spatiis consecutum.
15 sunt aliae causae, magnae et graves, quas ⟨a⟩ vobis aperiri 7
aequum est, quoniam quidem ego iam meum munus ex-
plevi et, quod mihi in consuetudine est, satis multos offendi,
quos, si forte haec audierint, certum habeo dicturos me,
dum iuris et philosophiae scientiam tamquam oratori ne-
20 cessariam laudo, ineptiis meis plausisse.'

33. Et Maternus 'mihi quidem' inquit 'susceptum a te 1
munus adeo peregisse nondum videris, ut inchoasse tantum
et velut vestigia ac liniamenta quaedam ostendisse videaris.
nam quibus ⟨artibus⟩ instrui veteres oratores soliti sint, 2
25 dixisti differentiamque nostrae desidiae et ⟨in⟩scientiae ad-
versus acerrima et fecundissima eorum studia demonstrasti:
cetera exspecto, ut quem ad modum ex te didici, quid aut
illi scierint aut nos nesciamus, ita hoc quoque cognoscam,

3 detrudunt C] detrudant **7** ego Bb] ergo **8** arbitror cur *Put.*] arbitratur (arbitratus, arbitror) **9** recessimus b **13** non in *Acid.* **14** officinis *add. Haase ex Cic. or. 12* **15** a b^2 **18** quos *Pith.*] quod **24** artibus *add. Schopen* **25** scientiae, *corr. Rhen.* **27** quid BbC] quod **28** scirent, *corr. Schurzfl.*

quibus exercitationibus iuvenes iam et forum ingressuri
3 confirmare et alere ingenia sua soliti sint. neque enim so-
lum arte et scientia, sed longe magis facultate et ⟨usu⟩
eloquentiam contineri nec tu puto abnues et hi significare
vultu videntur.' 5
4 Deinde cum Aper quoque et Secundus idem adnuissent,
Messalla quasi rursus incipiens: 'quoniam initia et semina
veteris eloquentiae satis demonstrasse videor docendo, qui-
bus artibus antiqui oratores institui erudirique soliti sint,
5 persequar nunc exercitationes eorum. quamquam ipsis arti- 10
bus inest exercitatio, nec quisquam percipere tot tam varias
ac reconditas res potest, nisi ut scientiae meditatio, medi-
tationi facultas, facultati usus [eloquentiae] accedat. per
quae colligitur eandem esse rationem et percipiendi quae
6 proferas et proferendi quae perceperis. sed si cui obscuriora 15
haec videntur isque scientiam ab exercitatione separat, illud
certe concedet, instructum et plenum his artibus animum
longe paratiorem ad eas exercitationes venturum, quae
propriae esse oratorum videntur.
1 34. Ergo apud maiores nostros iuvenis ille, qui foro et 20
eloquentiae parabatur, imbutus iam domestica disciplina,
refertus honestis studiis deducebatur a patre vel a propin-
quis ad eum oratorem, qui principem in civitate locum obti-
2 nebat. hunc sectari, hunc prosequi, huius omnibus dictioni-
bus interesse sive in iudiciis sive in contionibus adsuescebat, 25
ita ut altercationes quoque exciperet et iurgiis interesset

1 ingressuri BbVE] ingressi **2** solum *Dronke*] dum **3** usu *add. Tyrwhitt* (et *del. Put.*) **4** eloquentia, *corr. Rhen.* hi *idem*] ii **8** uideor b^2 *et* S^2] uidetur **10** persequar b^2] persequor **11** tam (*Mur.*) varias ac reconditas *Gud.*] aut reconditas tam uarias BbCcH (tam varias aut reconditas *John*) **13** usus *Acid.*] uis eloquentiae *del. Sauppe* **15** percipis Bb **16** illud b^2cVE] istud Bb : id CH **18** paratiorem S (*Lips.*)] parate CΔVE *sim.* **19** esse oratorum *Agr.*] et ornaturum BbCV *sim.* **26** excipere ... interesse, *corr. Bekker*

utque sic dixerim, pugnare in proelio disceret. magnus ex 3
hoc usus, multum constantiae, plurimum iudicii iuvenibus
statim contingebat, in media luce studentibus atque inter
ipsa discrimina, ubi nemo impune stulte aliquid aut contra-
5 rie dicit, quo minus et iudex respuat et adversarius expro-
bret, ipsi denique advocati aspernentur. igitur vera statim et 4
incorrupta eloquentia imbuebantur; et quamquam unum
sequerentur, tamen omnes eiusdem aetatis patronos in plu-
rimis et causis et iudiciis cognoscebant; habebantque ipsius
10 populi diversissimarum aurium copiam, ex qua facile de-
prehenderent, quid in quoque vel probaretur vel displice-
ret. ita nec praeceptor deerat, optimus quidem et electissi- 5
mus, qui faciem eloquentiae, non imaginem praestaret, nec
adversarii et aemuli ferro, non rudibus dimicantes, nec au-
15 ditorium semper plenum, semper novum ex invidis et fa-
ventibus, ut ⟨nec male⟩ nec bene dicta dissimularentur.
scitis enim magnam illam et duraturam eloquentiae famam
non minus in diversis subselliis parari quam suis; inde quin
immo constantius surgere, ibi fidelius corroborari. atque 6
20 hercule sub eius modi praeceptoribus iuvenis ille, de quo
loquimur, oratorum discipulus, fori auditor, sectator iudi-
ciorum, eruditus et adsuefactus alienis experimentis, cui co-
tidie audienti notae leges, non novi iudicum vultus, fre-
quens in oculis consuetudo contionum, saepe cognitae po-
25 puli aures, sive accusationem susceperat sive defensionem,
solus statim et unus cuicumque causae par erat. nono de- 7
cimo aetatis anno L. Crassus C. Carbonem, uno et vicesimo
Caesar Dolabellam, altero et vicesimo Asinius Pollio C.
Catonem, non multum aetate antecedens Calvus Vatinium

1 magnus b[2]] magnos **14** rudibus *P. Faber*] sudibus nec *Schele et Haase*] sed **16** nec male *suppl. Agr.* (*post* bene *Pith.*) dissimularentur b[2]] dissimularent **26** nono decimo] uno et vicesimo *Nipp., cf. Cic. de or. 3, 74* **27** uno] tertio *Pich., cf. Cic. Brut. 316 sq. et Suet. Iul. 4, 1*

iis orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus.

1 35. At nunc adulescentuli nostri deducuntur in scholas istorum, qui rhetores vocantur, quos paulo ante Ciceronis tempora extitisse nec placuisse maioribus nostris ex eo manifestum est, quod a Crasso et Domitio censoribus cludere, 5
2 ut ait Cicero, *ludum impudentiae* iussi sunt. sed ut dicere institueram, deducuntur in scholas, ⟨in⟩ quibus non facile dixerim utrumne locus ipse an condiscipuli an genus stu-
3 diorum plus mali ingeniis adferant. nam in loco nihil reve- 10 rentiae, in quem nemo nisi aeque imperitus intrat; in condiscipulis nihil profectus, cum pueri inter pueros et adulescentuli inter adulescentulos pari securitate et dicant et audiantur; ipsae vero exercitationes magna ex parte contra-
4 riae. nempe enim duo genera materiarum apud rhetoras 15 tractantur, suasoriae et controversiae. ex his suasoriae quidem tamquam plane leviores et minus prudentiae exigentes pueris delegantur, controversiae robustioribus adsignantur, quales, per fidem, et quam incredibiliter compositae. sequitur autem, ut materiae abhorrenti a veritate declamatio 20
5 quoque adhibeatur. sic fit ut tyrannicidarum praemia aut vitiatarum electiones aut pestilentiae remedia aut incesta matrum aut quidquid in schola cotidie agitur, in foro vel raro vel numquam, ingentibus verbis prosequantur: cum ad veros iudices ventum * * * 25

1 hodieque] hodie quoque Bb **3** scholas istorum *Haupt post Lips.* (*cf. lin. 8*)] seni sc(h)olasticorum *sim.* **6** a *Mich.*] M. **7** *Cic. de or. 3,94* **8** in *add. Schurzfl.* **11** sed *post* reuerentiae *del. Ern.* (est *Acid.*) **16** quidem b[2]] quid et si **18** delegantur b[2]] deleguntur **24** prosequantur *Wolff*] prosequuntur (*sic etiam cod. Hersf. teste Dec.*) **25** uentum] 'post hec deficiunt sex folia' *Dec. de codice Hersfeldensi* 'hic desunt sex pagelle' B *in marg.* 'deerant in exemplari sex pagelle vetustate consumptae' b *in marg.* 'multum deficit in exemplaribus quae reperiun-

36. * * * rem cogitare, nihil humile, nihil abiectum eloqui 1
poterat. magna eloquentia, sicut flamma, materia alitur et
motibus excitatur et urendo clarescit. eadem ratio in nostra
quoque civitate antiquorum eloquentiam provexit. nam etsi 2
5 horum quoque temporum oratores ea consecuti sunt, quae
composita et quieta et beata re publica tribui fas erat, ta-
men illa perturbatione ac licentia plura sibi adsequi vide-
bantur, cum mixtis omnibus et moderatore uno carentibus
tantum quisque orator saperet, quantum erranti populo
10 persuadere poterat. hinc leges adsiduae et populare nomen, 3
hinc contiones magistratuum paene pernoctantium in ro-
stris, hinc accusationes potentium reorum et adsignatae
etiam domibus inimicitiae, hinc procerum factiones et adsi-
dua senatus adversus plebem certamina. quae singula etsi 4
15 distrahebant rem publicam, exercebant tamen illorum tem-
porum eloquentiam et magnis cumulare praemiis videban-
tur, quia quanto quisque plus dicendo poterat, tanto facilius
honores adsequebatur, tanto magis in ipsis honoribus colle-
gas suos anteibat, tanto plus apud principes gratiae, plus
20 auctoritatis apud patres, plus notitiae ac nominis apud ple-
bem parabat. hi clientelis etiam exterarum nationum red- 5
undabant, hos ituri in provincias magistratus revereban-
tur, hos reversi colebant, hos et praeturae et consulatus
vocare ultro videbantur, hi ne privati quidem sine potestate
25 erant, cum et populum et senatum consilio et auctoritate

tur' c 'hic multum deficit' Δ 'hic est defectus unius folii cum dimidio' V *in marg.* 'hic deest multum : in exemplari dicunt deesse sex paginas' E *in marg.* *Nulla indicata est lacuna in editionibus ante Beroaldum*

1 cogitare CcVE *et Hersf. teste Dec.*] cogitant Bb nihil ... nihil CcVE *et Hersf. teste Dec.*] nihil ... vel Bb humile ... abiectum] abiectum ... humile *Hersf. teste Dec.* **10** persuadere *Heum.*] persuaderi **12** reorum b] rerum, *sed in* c *corr. m. post.* **21** parabat b[2]] probabat

6 regerent. quin immo sibi ipsi persuaserant neminem sine eloquentia aut adsequi posse in civitate aut tueri conspi-
7 cuum et eminentem locum. nec mirum, cum etiam inviti ad populum producerentur, cum parum esset in senatu breviter censere, nisi quis ingenio et eloquentia sententiam suam 5 tueretur, cum in aliquam invidiam aut crimen vocati sua voce respondendum haberent, cum testimonia quoque in ⟨iudiciis⟩ publicis non absentes nec per tabellam dare, sed
8 coram et praesentes dicere cogerentur. ita ad summa eloquentiae praemia magna etiam necessitas accedebat, et quo 10 modo disertum haberi pulchrum et gloriosum, sic contra mutum et elinguem videri deforme habebatur.

1 37. Ergo non minus rubore quam praemiis stimulabantur, ne clientulorum loco potius quam patronorum numerarentur, ne traditae a maioribus necessitudines ad alios 15 transirent, ne tamquam inertes et non suffecturi honoribus
2 aut non impetrarent aut impetratos male tuerentur. nescio an venerint in manus vestras haec vetera, quae et in antiqu⟨ari⟩orum bibliothecis adhuc manent et cum maxime a Muciano contrahuntur, ac iam undecim, ut opinor, Ac- 20 torum libris et tribus Epistularum composita et edita sunt.
3 ex his intellegi potest Cn. Pompeium et M. Crassum non viribus modo et armis, sed ingenio quoque et oratione valuisse; Lentulos et Metellos et Lucullos et Curiones et ceteram procerum manum multum in his studiis operae curae- 25 que posuisse, nec quemquam illis temporibus magnam po-
4 tentiam sine aliqua eloquentia consecutum. his accedebat splendor reorum et magnitudo causarum, quae et ipsa plurimum eloquentiae praestant. nam multum interest,

5 quis *Lips.*] qui **8** iudiciis *add. Cuiacius* (*post* publicis *Agr.*) **10** quo modo ... sic *Acid.*] commoda ... sed **13** stipulabantur, *corr. Rhen.* **16** transissent, *corr. Lips.* **18** antiquariorum *Schurzfl.*] antiquorum **24** Metellos b[2]Cc] Metellos sed BbVE **28** curarum Bb, *sed corr.* b[2]

utrumne de furto aut formula et interdicto dicendum habeas, an de ambitu comitiorum, de expilatis sociis et civibus trucidatis. quae mala sicut non accidere melius est isque 5 optimus civitatis status habendus, in quo nihil tale patimur,
5 ita cum acciderent, ingentem eloquentiae materiam subministrabant. crescit enim cum amplitudine rerum vis ingenii, nec quisquam claram et inlustrem orationem efficere potest nisi qui causam parem invenit. non, opinor, Demosthenen 6 orationes inlustrant, quas adversus tutores suos composuit,
10 nec Ciceronem magnum oratorem P. Quinctius defensus aut Licinius Archias faciunt: Catilina et Milo et Verres et Antonius hanc illi famam circumdederunt; non quia tanti fuit rei publicae malos ferre cives, ut uberem ad dicendum materiam oratores haberent, sed, ut subinde admoneo,
15 quaestionis meminerimus sciamusque nos de ea re loqui, quae facilius turbidis et inquietis temporibus extitit. quis 7 ignorat utilius ac melius esse frui pace quam bello vexari? plures tamen bonos proeliatores bella quam pax ferunt. similis eloquentiae condicio. nam quo saepius steterit tam- 8
20 quam in acie quoque plures et intulerit ictus et exceperit quoque maiores adversarios acrioresque pugnas sibi ipsa desumpserit, tanto altior et excelsior et illis nobilitata ⟨dis⟩criminibus in ore hominum agit, quorum ea natura est, ut securi ⟨ipsi spectare aliena pericula⟩ velint.

2 de expilatis CcΔ] expilatis civibus *Put.*] comitibus **4** habendus cΔVE] habendus est *vel* est habendus **13** fuerit *Borg. lat. 413* (*Nissen*) rei publicae *Heum.*] rem publicam *sim.* (r. p. b : re. p. V) **16** extitit] existit *Vat. lat. 2964 ante corr.* (*Lips.*) **19** quo quis saepius *Mich.* (*deinde* nobilitatus) **21** quoque b] quo maiores adversarios acrioresque pugnas sibi ipsa *Bötticher*] maior aduersarius eo (CcHVE : et BbQ) acrior qui (per c) pugnas sibi ipsas (ipse b) **22** nobilitatus, *corr. Latinius* **23** criminibus, *corr. Lips.* **24** securi ipsi *Baehr.*] secura spectare aliena pericula *suppl. Vahlen* (secura velint, periculosa mirentur *Gud. et John*)

1 38. Transeo ad formam et consuetudinem veterum iudiciorum. quae etsi nunc aptior est veritati, eloquentiam tamen illud forum magis exercebat, in quo nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur et liberae comperendinationes erant et modum ⟨in⟩ dicendo sibi quisque sumebat (5) et numerus neque dierum neque patronorum finiebatur.
2 primus haec tertio consulatu Cn. Pompeius adstrinxit imposuitque veluti frenos eloquentiae, ita tamen ut omnia in foro, omnia legibus, omnia apud praetores gererentur; apud quos quanto maiora negotia olim exerceri solita sint, (10) quod maius argumentum est quam quod causae centumvirales, quae nunc primum obtinent locum, adeo splendore aliorum iudiciorum obruebantur, ut neque Ciceronis neque Caesaris neque Bruti neque Caeli neque Calvi, non denique ullius magni oratoris liber apud centumviros dictus legatur, (15) exceptis orationibus Asini, quae pro heredibus Urbiniae inscribuntur, ab ipso tamen Pollione mediis divi Augusti temporibus habitae, postquam longa temporum quies et continuum populi otium et adsidua senatus tranquillitas et maxima principis disciplina ipsam quoque eloquentiam sicut (20) omnia pacaverat.

1 39. Parvum et ridiculum fortasse vide⟨bi⟩tur quod dicturus sum, dicam tamen, vel ideo ut rideatur. quantum humilitatis putamus eloquentiae attulisse paenulas istas, quibus adstricti et velut inclusi cum iudicibus fabulamur? (25) quantum virium detraxisse orationi auditoria et tabularia credimus, in quibus iam fere plurimae causae explicantur?

2 veritati *Agr.*] ita erit (*del. Dronke*) eloquentia, *corr. Agr.* **4** horas Δ (paucissimas[.s. horas] B, horas s. c) *omiserunt* bCVE **5** in *add. Gud.* **13** aliorum] aliquorum Bb **16** Urbiniae *Lips.*] urbine *sim.* **21** o(m)nia depacauerat B (omnia deparauerat b): omnia alia (alia omnia E) pacauerat CcΔV **22** uidetur, *corr. Urs.* **23** rideatur CcΔVE] ridear

nam quo modo nobiles equos cursus et spatia probant, sic 2
est aliquis oratorum campus, per quem nisi liberi et soluti
ferantur, debilitatur ac frangitur eloquentia. ipsam quin 3
immo curam et diligentis stili anxietatem contrariam expe-
5 rimur, quia saepe interrogat iudex, ⟨ante⟩quam incipias, et
ex interrogatione eius incipiendum est, frequenter proba-
tionibus et testibus silentium [patronus] indicit. unus inter
haec dicenti aut alter adsistit, et res velut in solitudine agi-
tur. oratori autem clamore plausuque opus est et velut quo- 4
10 dam theatro; qualia cotidie antiquis oratoribus continge-
bant, cum tot pariter ac tam nobiles forum coartarent, cum
clientelae quoque ac tribus et municipiorum etiam legatio-
nes ac pars Italiae periclitantibus adsisteret, cum in pleris-
que iudiciis crederet populus Romanus sua interesse quid
15 iudicaretur. satis constat C. Cornelium et M. Scaurum et T. 5
Milonem et L. Bestiam et P. Vatinium concursu totius civi-
tatis et accusatos et defensos, ut frigidissimos quoque ora-
tores ipsa certantis populi studia excitare et incendere po-
tuerint. itaque hercule eius modi libri extant, ut ipsi quoque
20 qui egerunt non aliis magis orationibus censeantur.

40. Iam vero con⟨ten⟩tiones adsiduae et datum ius po- 1
tentissimum quemque vexandi atque ipsa inimicitiarum
gloria, cum se plurimi disertorum ne a P. quidem Scipione
aut Sulla aut Cn. Pompeio abstinerent et ad incessendos
25 principes viros, ut est natura invidiae, populi quoque ut
histriones auribus uterentur, quantum ardorem ingeniis,
quas oratoribus faces admovebant!

Non de otiosa et quieta re loquimur et quae probitate et 2
modestia gaudeat, sed est magna illa et notabilis eloquentia

5 antequam *Güngerich*] quam *vel* quando **7** patronus *del. Rit.* **12** et] ac b **21** contentiones *Richter*] contiones **25** ut histriones *Haase*] et histriones (histriones quoque populi auribus [*deleto* et] *Acid.*) **26** auribus] plausibus *Haase* **27** *post* admovebant *lac. indicavit Heum.*

alumna licentiae, quam stulti libertatem vocant, comes seditionum, effrenati populi incitamentum, sine obsequio, sine severitate, contumax, temeraria, adrogans, quae in
3 bene constitutis civitatibus non oritur. quem enim oratorem Lacedaemonium, quem Cretensem accepimus? quarum ci- 5 vitatum severissima disciplina et severissimae leges traduntur. ne Macedonum quidem ac Persarum aut ullius gentis, quae certo imperio contenta fuerit, eloquentiam novimus. Rhodii quidam, plurimi Athenienses oratores extiterunt, apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia, ut sic 10
4 dixerim, omnes poterant. nostra quoque civitas, donec erravit, donec se partibus et dissensionibus et discordiis confecit, donec nulla fuit in foro pax, nulla in senatu concordia, nulla in iudiciis moderatio, nulla superiorum reverentia, nullus magistratuum modus, tulit sine dubio valentiorem 15 eloquentiam, sicut indomitus ager habet quasdam herbas laetiores. sed nec tanti rei publicae Gracchorum eloquentia fuit, ut pateretur et leges, nec bene famam eloquentiae Cicero tali exitu pensavit.

1 41. Sic quoque quod superest ⟨ab⟩ antiquis oratoribus 20 forum non emendatae nec usque ad votum compositae civi-
2 tatis argumentum est. quis enim nos advocat nisi aut nocens aut miser? quod municipium in clientelam nostram venit, nisi quod aut vicinus populus aut domestica discordia agi-

1 vocant *Heum.*] uocabant **3** seueritate *Paris. lat. 7773* (*Put.*)] seruitute **5** accepimus Cc] accipimus **7** ne C] nec ullius HE] illius **16** sicut *Vat. lat. 2964,* indomitus *Put.*] sicuti domitus **17** l(a)etiores *Ambrosianus lat. H 29 sup.* (*Rhen.*)] latiores tanti *Ven. Marc. Class. XIV 1* (*Rhen.*)] tuta **18** famam *Mur.*] formam **20** ab *add. Heubner*] antiqui oratoribus fori *Spengel* **21** emendatae *Faër. et Lips.*] emendare **22** quis enim B *s. lin.* cΔVE] quidem quod nemo *sim.* **23** clientelam *Pith.*] ciuitatem

tat? quam provinciam tuemur nisi spoliatam vexatamque?
atqui melius fuisset non queri quam vindicari. quod si inve- 3
niretur aliqua civitas, in qua nemo peccaret, supervacuus
esset inter innocentes orator sicut inter sanos medicus. quo
5 modo tamen minimum usus minimumque profectus ars me-
dentis habet in iis gentibus, quae firmissima valetudine ac
saluberrimis corporibus utuntur, sic minor oratorum honor
obscuriorque gloria est inter bonos mores et in obsequium
regentis paratos. quid enim opus est longis in senatu sen- 4
10 tentiis, cum optimi cito consentiant? quid multis apud po-
pulum contionibus, cum de re publica non imperiti et multi
deliberent, sed sapientissimus et unus? quid voluntariis ac-
cusationibus, cum tam raro et tam parce peccetur? quid
invidiosis et excedentibus modum defensionibus, cum cle-
15 mentia cognoscentis obviam periclitantibus eat? credite, 5
optimi et in quantum opus est disertissimi viri, si aut vos
prioribus saeculis aut illi, quos miramur, his nati essent ac
deus aliquis vitas ac [vestra] tempora repente mutasset, nec
vobis summa illa laus et gloria in eloquentia neque illis
20 modus et temperamentum defuisset: nunc, quoniam nemo
eodem tempore adsequi potest magnam famam et magnam
quietem, bono saeculi sui quisque citra obtrectationem al-
terius utatur.

42. Finierat Maternus, cum Messalla: 'erant quibus con- 1
25 tra dicerem, erant de quibus plura dici vellem, nisi iam dies
esset exactus.' 'fiet' inquit Maternus 'postea arbitratu tuo,
et si qua tibi obscura in hoc meo sermone visa sunt, de iis
rursus conferemus.' ac simul adsurgens et Aprum comple- 2

5 tamen] inde Bb **6** iis Bb] his **7** honor *Or.*] horum **10** optima, *corr. Rhen.* **17** et illi *Wagener* illi *Halm*] isti aut deus Δ (*Wagener*) **18** uitas et E uestra *del. Halm* **27** iis BbcQ] his

xus 'ego' inquit 'te poetis, Messalla [cum] antiquariis criminabimur.' 'at ego vos rhetoribus et scholasticis' inquit.

Cum adrisissent, discessimus.

1 cum *del. Put.* (autem *Weiss.*)

Ego tantum repperi et meliusculum feci. CORNELI TACITI DE ORATORIBUS EXPLICIT FELICITER **B** FINIT FINIT FINIT **b** Τελωσ **c** FINIS **Δ** Cornelii taciti de oratoribus explicit **V** CORNELII TACITI DE ORATOR. DIALOG. EXPL. **E**

INDEX NOMINVM